

Αναζητήσεις στη Φυσική Αγωγή & τον Αθλητισμό
τόμος 7 (2), 179 - 202
Δημοσιεύτηκε: 30 Σεπτεμβρίου 2009

Inquiries in Sport & Physical Education
Volume 7 (2), 179 - 202
Released: September 30, 2009

www.hape.gr/emag.asp

ISSN 1790-3041

Η Έρευνα για την Κατασκευή Οργάνων Αξιολόγησης της Χορευτικής Επίδοσης. Ανασκοπική Μελέτη

Ασπασία Δανιά, Μαρία Κουτσούμπα, Δημήτριος Χατζηχαριστός, & Βασιλική Τυροβολά
ΤΕΦΑΑ, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Περίληψη

Παρά το γεγονός ότι ο χορός έχει ενταχθεί στα αναλυτικά προγράμματα των δημοσίων σχολείων στο πλαίσιο του μαθήματος της Φυσικής Αγωγής, εν τούτοις, τα συγγράμματα που αφορούν στη μετάδοση και διδασκαλία του, δεν παρέχουν πληροφορίες σχετικά με διαδικασίες έγκυρης και αξιόπιστης καταγραφής των επιδόσεων των μαθητών. Αναμφισβήτητα, η θέσπιση οργάνων αξιολόγησης της χορευτικής επίδοσης θα έδινε την ευκαιρία σε δασκάλους και μελετητές χορού να μοιραστούν, να συγκρίνουν και να μελετήσουν αποτελέσματα μάθησης και μεθόδους διδασκαλίας. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να καταδείξει τις έρευνες σχετικά με την κατασκευή έγκυρων και αξιόπιστων οργάνων αξιολόγησης της κίνησης και ειδικότερα της χορευτικής κίνησης, ως βασικής παραμέτρου της χορευτικής επίδοσης. Με αναφορά στις έννοιες αξιολόγηση, επίδοση, κριτήριο, χορευτική επίδοση, γίνεται μια κριτική παρουσίαση των μεθοδολογικών προσανατολισμών σχετικών με τη συστηματική καταγραφή της χορευτικής επίδοσης, εντασσόμενη στο πλαίσιο της γενικότερης διαδικασίας αξιολόγησης μαθητών/σπουδαστών. Από την ανασκόπηση διαπιστώθηκε ότι η έρευνα σχετικά με το χορό ως αντικείμενο ενταγμένο στην εκπαιδευτική διαδικασία, έχει μέχρι σήμερα στηριχθεί κυρίως σε μεμονωμένες παρατηρήσεις, μελέτες περιπτώσεων και προσπάθειες των ερευνητών να σχεδιάσουν ή να εφαρμόσουν λίστες κριτηρίων αξιολόγησης χωρίς ωστόσο να προβούν σε ελέγχους εγκυρότητας και αξιοπιστίας. Παράλληλα, αναδείχθηκε η σημαντικότητα και η αναγκαιότητα κατασκευής ενός έγκυρου και αξιόπιστου οργάνου αξιολόγησης της χορευτικής επίδοσης, ως αναπόσπαστου τμήματος της εκπαιδευτικής διαδικασίας, στα ελληνικά δεδομένα, με εφαρμογή στον ελληνικό παραδοσιακό χορό. Μόνο κατά αυτό τον τρόπο θα μπορέσουν να εντοπιστούν οι αδυναμίες χορευτών, μαθητών και μεθόδων διδασκαλίας, προκειμένου να προαχθεί η μάθηση και να εμπεδωθούν αποτελεσματικότερα οι προβλεπόμενες από το πρόγραμμα σπουδών χορευτικές δεξιότητες.

Λέξεις κλειδιά: *χορευτική επίδοση, αξιολόγηση, όργανο αξιολόγησης, κριτήρια αξιολόγησης*

Research Regarding the Development of Dance Performance Measurement Instruments: A Review

Aspasia Dania, Maria Koutsouba, Dimitrios Hatzicharistos, & Vasiliki K. Tyrovola
Department of Physical Education and Sport Science, University of Athens, Hellas

Abstract

Despite the fact that dance programs in the public schools are housed within the physical education curriculum, the documents that include dance teaching instructions do not provide information regarding of processes of valid and reliable recording of student performance. Undeniably, the establishment of dance performance assessment instruments would give dance teachers and researchers the opportunity to share, compare and study the results of student learning and teaching methods. The purpose of the present research is the presentation of inquiring efforts with regard to the development of valid and reliable assessment instruments of movement generally and specially dancing movement, as a basic parameter of dance performance. Through the terms assessment, performance, criterion, dance performance, the methodological orientations relative to the systematic record of dance performance are critically presented, in the more general frame of student evaluation. From the review it proved that the research with regard to dance as object included in the educational process up to today has been supported mainly in individual observations, case studies and efforts of researchers to draw or to apply lists of criteria of evaluation without however proceeding in controls of validity and reliability. At the same time, the importance and need of developing a valid and reliable dance performance assessment instrument was confirmed, as an integral part of the Greek dance educational process. Only in this way might the weaknesses of dancers, students and teaching methods be located, so that the learning is promoted and the forecasted from the curriculum dancing skills are consolidated more effectively.

Key words: *dance performance, assessment, assessment instrument, assessment criteria*

Γενική Εισαγωγή

Ο χορός είναι εκφραστικό μέσο εκδήλωσης κοινωνικών και πολιτισμικών χαρακτηριστικών των ανθρώπινων κοινωνιών, συμμετέχει στη διαμόρφωση όρων ατομικής, ομαδικής και εθνικής ταυτότητας και συμβάλλει στην καλλιέργεια και τη διατήρηση ευρύτερων κοινωνικών και διαπροσωπικών σχέσεων. Με βάση τους δοθέντες μέχρι σήμερα ορισμούς του χορού, που συναντώνται στην ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία, συνοπτικά και περιγραφικά, ο χορός ορίζεται ως πράξη νοηματική, συμβολική, αισθητική, κοινωνικά προσδιορισμένη και κωδικοποιημένη, που εκδηλώνεται δια μέσου της κινητικής και συμβολικής δραστηριότητας του σώματος. Πρόκειται για μία σύνθετη μορφή ανθρώπινης ενεργητικότητας και συμπεριφοράς, που εκφράζεται με ποικίλους, κατά περίπτωση, συνδυασμούς χωρο-χρονικών σχημάτων και αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της συνολικής δομής ενός πολιτισμικού επικοινωνιακού συστήματος. Ωστόσο, ο χορός πρωτίστως είναι μορφή, δηλαδή, πραγματωμένη εικόνα, αισθητό αποτέλεσμα των τυπικών κανόνων δόμησης των μορφο-συντακτικών του στοιχείων και ιδιοτήτων, ο συνδυασμός των οποίων προσδιορίζει τις διακριτές διαφορές του σε σχέση με τις άλλες μορφές ή συστήματα κίνησης που συναντώνται στις ποικίλες άλλες, καθημερινές ή όχι, κινητικές ανθρώπινες δραστηριότητες. Έτσι, με σημείο αναφοράς τη μορφή, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο χορός είναι ένα δομημένο σύνολο μορφο-συντακτικών και σημασιολογικών δεδομένων, το οποίο οφείλει την ιδιαιτερότητα και σπουδαιότητά του στις σχέσεις και αλληλεξαρτήσεις ανάμεσα στα συστατικά στοιχεία και τα διάφορα μέρη του (Τυροβολά, 1994).

Η κίνηση αποτελεί ένα από τα βασικά συστατικά στοιχεία του χορού (Adshead, Hodgens, Bringshaw, & Huxley, 2007; Τυροβολά, 2007). Εξελλισόμενη στο χώρο και το χρόνο στη βάση μιας συγκεκριμένης χρήσης του σώματος που βρίσκεται σε δράση (Adshead et al., 2007), εκφράζει κατά περίπτωση, μέσα από ποικίλα συμπλέγματα και συνδυασμούς, μια χαρακτηριστική δομή, ιδιαίτερη δυναμική ποιότητα, ξεχωριστή δέσμευση και απελευθέρωση της ενέργειας. Σύμφωνα με τον Laban (1960), όλα τα είδη της κίνησης μπορούν να αναλυθούν στο πλαίσιο του τετράπτυχου «βάρος-χώρος-χρόνος-ροή», όπου το κάθε ένα από αυτά αντιπροσωπεύει μία βασική κατηγορία που εμπειριέχει κατά περίπτωση ποικίλες εκδοχές (Κουτσούμπα, 2005; Τυροβολά, 2007). Ο χορός είναι ενέργεια που υφίσταται στο χώρο και το χρόνο. Καθώς το ανθρώπινο σώμα μετακινούμενο στο χώρο ή παρευρισκόμενο στατικά κινεί ένα ή περισσότερα από τα μέλη του, με περιορισμένη ή απεριόριστη δυναμικότητα, τα άρρηκτα συνδεδεμένα μεταξύ

τους στοιχεία, αυτά του «βάρους-χώρου-χρόνου-ροής», διαπλέκονται με ποικίλους τρόπους προκειμένου να παραχθεί το χορευτικό αποτέλεσμα, η χορευτική εκτέλεση.

Η μορφή και η δομή της κίνησης αποτελούν σημαντικά εκφραστικά στοιχεία για κάθε χορευτική εκτέλεση. Οι ικανότητες διάκρισης, αναγνώρισης και αποκωδικοποίησης των δομικών και ποιοτικών χαρακτηριστικών της κίνησης (Koutsouba, 1998; 2007), αποτελούν για το χορευτή, το χορογράφο, το χοροδιδάσκαλο, το μελετητή του χορού, βασικές προϋποθέσεις για την εκφορά κρίσεων, αξιολογήσεων και αναλύσεων σχετικών με την εκτέλεση της χορευτικής κίνησης, βασισμένων σε ερμηνευτικές παρατηρήσεις. Σύμφωνα με το National Dance Education Organization (NDEO, 2005), στην έκδοση που αφορά τα πρότυπα εκμάθησης και διδασκαλίας του χορού (Standards for Learning and Teaching Dance in the Arts), η εκτέλεση της κίνησης δηλαδή η «πραγματοποίηση» του χορού, μπορεί να αποδοθεί με τον όρο «χορευτική επίδοση». Η έννοια αυτή παραπέμπει σε στοιχεία, όπως π.χ. ο συντονισμός, η ευκινησία, η ευλυγισία, η ισορροπία, η δύναμη, η ικανότητα ελέγχου και επαναπροσδιορισμού της κίνησης, η αίσθηση της κίνησης του σώματος στο χώρο, η απόδοση των ποιοτήτων της κίνησης, η μουσικότητα, ο ρυθμός κίνησης, η κινητική μνήμη, κ.α. (NAEP, 1997; Jocić, Uzunović, & Kostić, 2004; Kostić, Jocić, & Uzunović, 1999; Williams, 1989).

Η αξιολόγηση της χορευτικής επίδοσης, η διαδικασία δηλαδή μέσω της οποίας βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων αξιολογείται ο τρόπος με τον οποίο οι χορευτές «πραγματοποιούν το χορό»-ανεξαρτήτως του είδους χορού που πραγματοποιούν, με συγκεκριμένα ή μη συγκεκριμένα βήματα- καταδεικνύεται ως αναπόσπαστο τμήμα της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Το γεγονός αυτό ερμηνεύεται βάσει δύο παραγόντων:

1. Αφενός, λόγω του διλήμματος που αντιμετωπίζουν οι δάσκαλοι χορού στην προσπάθειά τους να βρουν μεθόδους για να αξιολογήσουν με επάρκεια και αποτελεσματικότητα δεξιότητες προκειμένου να δώσουν αναφορά για την πρόοδο των μαθητών τους.
2. Αφετέρου, εξαιτίας της ανάγκης για συνεχή βελτίωση και εξειδίκευση δασκάλων και μαθητών στο συγκεκριμένο αντικείμενο (Schmid, 2003).

Παρ' όλα αυτά, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στα πορίσματα της επίτομης αναφοράς των Bonbright και Faber (2004) στη NDEO με τίτλο *Research Priorities for Dance Education*, η πλειοψηφία των ελέγχων που διεξάγονται σχετικά με την αξιολόγηση στο χορό, δεν αφορούν διαδικασίες ή εργαλεία αξιολόγησης, αλλά «...αφορούν κυρίως στην αξιολόγηση προγραμμάτων εκπαίδευσης...» (Oreck, 2007, σ. 342).

Προκειμένου να εκφραστούν κρίσεις σχετικά με τη χορευτική φυσιογνωμία του παρατηρούμενου ατόμου και να περιγραφεί με σαφήνεια τι κινείται, πού, πότε και ειδικά πώς, είναι ανάγκη να θεσπιστούν και να δοκιμαστούν ερευνητικά λίστες τυποποιημένων κριτηρίων. Πρόκειται για κριτήρια που θα μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως βάση, τόσο για την καθοδήγηση της επίδοσης των χορευτών προς τους επιθυμητούς στόχους, όσο και για τη βαθμολογία δραστηριοτήτων που βασίζονται στην επίδοση (State Collaborative on Assessment and Student Standards, ΗΠΑ). Τα κριτήρια αυτά δεν θα περιορίζονται σε απλές καταγραφές μεμονωμένων κινήσεων στο χώρο (Campbell, 2005), αλλά μέσω της ενσωμάτωσής τους σε νέες μεθόδους οργάνωσης και διδασκαλίας του χορού (π.χ. χρήση οργάνων αξιολόγησης της χορευτικής επίδοσης) θα συμβάλλουν «...στην οπτικοποίηση, αυτό που ως τώρα δεσπόζει ως εσωτερικό βίωμα και εμπειρία...» (Bannon & Sanderson, 2000, σ. 20).

Τα τελευταία χρόνια, υιοθετούνται σε πολλές χώρες, κρατικά πρότυπα καταγραφής και σύγκρισης της χορευτικής επίδοσης που αφορούν όλα τα είδη χορού. Τα πρότυπα αυτά απευθύνονται σε σχολεία και εκπαιδευτικούς οργανισμούς, συνιστώντας τι πρέπει να μάθουν οι μαθητές και ποιές είναι οι προσδοκίες ανάλογα με το αναπτυξιακό τους επίπεδο, π.χ. Αυστραλία, Αγγλία, Αμερική (Oreck, 2007). Παράλληλα, φαίνεται να κατασκευάζονται ευρέως και να χρησιμοποιούνται ως όργανα αξιολόγησης ειδικοί πίνακες ταξινόμησης (rubrics) που αποτελούνται από ομάδες κριτηρίων (π.χ. Office for Standards in Education -England, 2002; British Columbia Ministry of Education - Canada, 1998; New Zealand Ministry of Education, 2003; Alaska Department of Education, 2008; Schmid, 2003 κ.α.). Ωστόσο, σύμφωνα με την NDEO, η έρευνα σχετικά με το χορό ως αντικείμενο ενταγμένο στην εκπαιδευτική διαδικασία από το 1926 μέχρι σήμερα, στηρίζεται κυρίως σε μεμονωμένες παρατηρήσεις, μελέτες περίπτωσης και «πειστικές» καταγραφές «αφροσιωμένων» εκπαιδευτών χορού, στερούμενη ελέγχων εγκυρότητας και αξιοπιστίας (Carter, 2004, σ. 5).

Είναι γεγονός ότι, όταν παρατηρούμε ένα χορό βλέπουμε μια φόρμα, η οποία λόγω της οργάνωσης των συστατικών της στοιχείων και της δυναμικής ροής της -δηλαδή του τρόπου με τον οποίο απελευθερώνονται, ελέγχονται, διαχέονται, εξασθενούν οι δυνάμεις- «επικοινωνεί συμβολικά νοήματα και μηνύματα» (Sheets-Johnstone, 1979, σ. 83). Στο επίπεδο της επικοινωνίας μέσω του χορού, «...η εκτέλεση αφορά στα κανάλια μεταβίβασης, δηλαδή σε αυτό που παρεμβάλλεται μεταξύ του δημιουργού και του χορού...» (Adshead *et al.*, 2007, σ. 263).

Η σχέση ανάμεσα στο μήνυμα (χορό) και σε αυτόν που το εκπέμπει (χορευτή - χορεύτρια), καθορίζεται ανάλογα με τη συμπεριφορά του τελευταίου προς την κίνηση και συγκεκριμένα, ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο συνδυάζει τους κινητικούς παράγοντες του χώρου, του χρόνου, του βάρους και της ροής. Με βάση αυτούς τους παράγοντες «...μπορεί να καταγραφεί η ποιοτική διάσταση της κίνησης μέσα από τη χρήση της ενέργειας (Effort) και την εκφραστικότητα της μορφής της κίνησης (Shape)...» (Laban, 1988; Κουτσούμπα, 2005, σ. 48).

Ο χορός χρησιμοποιεί το ανθρώπινο σώμα ως μέσο κίνησης και σκέψης. Ο χορευτής προοδευτικά αναπτύσσει γνώσεις, δεξιότητες, τεχνικές και ανταποκρίσεις που τον βοηθούν να χρησιμοποιήσει το σώμα του με σιγουριά και επιτυχία. Κατά την Carter (2004, σ. 3), η οποία στηρίζεται στον Martin, «...μέσα από το χορό η κίνηση μετασχηματίζεται σε φράσεις δράσεων με σημασία, οι οποίες περικλείουν σωματική αγωγή, συναίσθημα και γνώση...».

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Laban στο σύγγραμμά του «Modern Educational Dance» (1975, σ. 115), «...προκειμένου κάποιος να αναπτύξει δεξιότητες και επιδόσεις σχετικές με το χορό θα πρέπει να μάθει να ελέγχει:

1. Τη μυική του δύναμη/ενέργεια (αυξάνοντας ή μειώνοντας την), προκειμένου να αντισταθεί στη βαρύτητα.
2. Την ταχύτητα των δράσεών του (επιταχύνοντας ή επιβραδύνοντας) στο πέρασμα του χρόνου.
3. Την έκταση των ενεργειών του μέσα σε δεδομένα πλαίσια εκτέλεσης, σε συνάρτηση με την επιλογή πολύπλοκων κατευθύνσεων (ή το αντίθετο).
4. Τις πιθανότητες πολλαπλών συνδυασμών των παραπάνω, καθώς επίσης και την ευφράδεια και τη συνέχεια των διαφόρων μορφών της κίνησης...”

Η Hamalanen (2002), αναφέρει πως το βασικό μέσο του χορού παραμένει το σώμα του χορευτή, συνιστώντας το αντικείμενο προσοχής θεατών και παρατηρητών. Αυτό καταγράφει την κίνηση εντός του χώρου και του χρόνου «...αποδίδοντας μηνύματα που είναι απόρροια της αλληλεπίδρασης μεταξύ της δομής του καλλιτεχνικού μέσου και των διαφόρων στοιχείων του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος...» (Σαβράμη, 2000, σ. 14). Επομένως, είναι προφανές πως όταν αναφερόμαστε στην ικανότητα ενός ατόμου να εκτελέσει ένα χορό, δεν αναφερόμαστε απλώς στην ικανότητα του να αντιλαμβάνεται και να αποδίδει ρυθμούς, βήματα, μοτίβα, κινητικές αλληλουχίες. Η έννοια του όρου «χορευτική επίδοση» παραπέμπει επίσης σε στοιχεία, όπως π.χ. ο συντονισμός, η ευκινησία, η ευλυγισία, η ισορροπία, η δύναμη, η ικανότητα ελέγχου και επαναπροσδιορισμού της κίνησης, η αίσθηση της κίνησης του σώματος στο χώρο, η

απόδοση των ποιοτήτων της κίνησης, η μουσικότητα, ο ρυθμός κίνησης, η κινητική μνήμη, κ.ά. (NAEP, 1997, σ. 10; Jocić *et al.*, 2004, σ. 36; Williams, 1989; Kostic, Zagorc, & Uzunović, 2004).

Σύμφωνα με την NDEO (2005), η χορευτική επίδοση είναι η εκτέλεση της κίνησης, η «πραγματοποίηση» του χορού (NDEO, Standards for Learning and Teaching Dance in the Arts). Προκειμένου να εξαχθούν συμπεράσματα σχετικά με την κατάκτηση δεξιοτήτων, εννοιών και γνώσεων, σύμφωνων με το σχεδιασμό και το πρόγραμμα διδασκαλίας, η μέτρηση της χορευτικής επίδοσης οφείλει να εντάσσεται στο πλαίσιο της γενικότερης διαδικασίας αξιολόγησης μαθητών/σπουδαστών (Warburton, 2000). Με αυτό τον τρόπο παρέχονται εκτιμήσεις σχετικά με την εκτέλεση της κίνησης, κρίσεις που να αφορούν στην ακρίβεια και την πληρότητα της καθώς και διορθώσεις σχετικές με την επίδοση των χορευτών (NDEO, Standards for Learning and Teaching Dance in the Arts, 2005). Τέλος, μολονότι ο χορός αποτελεί βασικό αντικείμενο σπουδών ενταγμένο στα αναλυτικά προγράμματα εκπαίδευσης πολλών χωρών, εν τούτοις, διαπιστώνεται περιορισμένος αριθμός εργασιών σχετικών με την κατασκευή οργάνων αξιολόγησης της χορευτικής επίδοσης, που θα έδιναν την ευκαιρία σε δασκάλους και μελετητές του χορού να μοιραστούν, να συγκρίνουν και να μελετήσουν αποτελέσματα μάθησης και μεθόδους διδασκαλίας (Looney & Heimerdinger, 1991; Oreck, Owen, & Baum, 2004; Oreck, 2007). Το γεγονός αυτό διαπιστώνεται και στην Ελλάδα, η οποία δεν αποτελεί εξαίρεση. Ο εφήμερος χαρακτήρας του χορού, η εξάρτησή του από το εκάστοτε κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο καθώς και η «ευαισθησία» των ποιοτήτων και της δυναμικής της κίνησης σε περιγραφές (Daly, 1988), φαίνεται να αποθαρρύνει ορισμένους ερευνητές να στραφούν συστηματικά προς την κατεύθυνση αυτή (Oreck *et al.*, 2004).

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να καταδείξει τις έρευνες που έχουν γίνει στην Ελλάδα και το εξωτερικό σχετικά με την κατασκευή έγκυρων και αξιόπιστων οργάνων αξιολόγησης της κίνησης και ειδικότερα της χορευτικής, ως βασικής παραμέτρου της χορευτικής επίδοσης. Ειδικότερα, μέσω της ανασκόπησης της συναφούς βιβλιογραφίας (διεθνούς και ελληνικής) και με αναφορά στις έννοιες *αξιολόγηση, επίδοση, κριτήριο, χορευτική επίδοση*, η εργασία αυτή στοχεύει στην κριτική παρουσίαση των ερευνητικών και μεθοδολογικών προσανατολισμών σχετικών με τη συστηματική καταγραφή της κινητικής και χορευτικής επίδοσης, εντασσόμενης στο πλαίσιο της γενικότερης διαδικασίας αξιολόγησης των μαθητών/σπουδαστών.

Η μέθοδος που χρησιμοποιείται είναι αυτή της βιβλιογραφικής έρευνας, η οποία περιλαμβάνει την ανάλυση, αξιολόγηση και ενσωμάτωση της σχετικής

με το θέμα δημοσιευμένης βιβλιογραφίας, προκειμένου να αναδειχθούν τα σημαντικότερα συμπεράσματα σχετικά με τα ευρήματα της έρευνας για αυτή την εποχή (Thomas & Nelson, 2003). Στην προκειμένη περίπτωση, το κύριο μέλημα του ερευνητή είναι να αντλήσει και να συγκεντρώσει από την υπάρχουσα βιβλιογραφία όλα τα σχετικά με το θέμα του δεδομένα και ερμηνείες, προκειμένου να απαντήσει στο ερευνητικό του πρόβλημα. Η παρούσα βιβλιογραφική έρευνα περιλαμβάνει την ανάλυση, αξιολόγηση και ενσωμάτωση της δημοσιευμένης βιβλιογραφίας και κινήθηκε στον εντοπισμό τόσο των πρωτογενών όσο και των δευτερογενών πηγών (Thomas & Nelson, 2003). Οι πρωτογενείς πηγές αφορούν στην άμεση πρόσβαση στα πρωτότυπα κείμενα των συγγραφέων και κυρίως εστίαστηκαν σε άρθρα επιστημονικών περιοδικών και διατριβές. Οι δευτερογενείς πηγές αφορούν σε ερευνητικές ανασκοπήσεις δημοσιευμένες σε επιστημονικά περιοδικά ή στα συγγράμματα άλλων συγγραφέων, οι οποίοι αξιολογούν τις πρωτογενείς πηγές και αναφέρονται σε αυτές. Οι δευτερογενείς πηγές λειτούργησαν ως προκαταρκτικές πηγές και βοήθησαν αφενός στην εξοικείωση με το θέμα και αφετέρου, στην αρτιότερη αναζήτηση και κατανόηση των πρωτογενών πηγών (Thomas & Nelson, 2003). Η παρούσα βιβλιογραφική ανασκόπηση αφορά σε έρευνες σχετικές με τη μελέτη, ανάλυση, μέτρηση και καταγραφή της κίνησης (χορευτικής και μη), οι οποίες ομαδοποιούνται στα εξής υποκεφάλαια:

1. Αρχικά παρατίθεται μια σύντομη αναδρομή στις προσπάθειες των ερευνητών να διακρίνουν τα συστατικά στοιχεία της κίνησης και να κατανοήσουν τον τρόπο με τον οποίο αυτά συνδέονται, δεδομένου ότι η μορφή και η δομή της κίνησης αποτελούν σημαντικά εκφραστικά στοιχεία για κάθε χορευτική εκτέλεση (Hanna, 1999).
2. Στη συνέχεια, ακολουθεί εκτενής αναφορά σε μελετητές, οι οποίοι στην προσπάθειά τους να καταλήξουν σε λίστες κριτηρίων για την ανάλυση και ερμηνεία τοπικών χορών ή χορογραφημένων ακολουθιών, εφάρμοσαν τη θεωρία του Laban ως όργανο παρατήρησης και αξιολόγησης της κίνησης. Με βάση την αναφορά σε έρευνες ελέγχου της αξιοπιστίας της χρήσης του συστήματος Laban, πολλά χρόνια αργότερα αποδείχθηκε πως το σύστημα αυτό έπειτα από σωστό ερευνητικό σχεδιασμό και προετοιμασία μπορεί να αποδώσει τα μέγιστα ως όργανο παρατήρησης της κίνησης.
3. Τέλος, παρατίθενται έρευνες που αφορούν στην κατασκευή εργαλείων αξιολόγησης, τόσο της χορευτικής επίδοσης γενικότερα, όσο και της επίδοσης που σχετίζεται με την χορευτική κίνηση ειδικότερα, διάφορων ειδών χορού (π.χ. παραδοσιακός χορός, κλασικός χορός κ.ά), σχετικά με

την τεχνική τους εκτέλεση, όπως αυτές προβάλλονται κυρίως μέσα από τη διεθνή βιβλιογραφία. Από τις έρευνες αυτές διαφαίνεται η ανάγκη ύπαρξης ενός ειδικά οργανωμένου σχεδίου έρευνας, οργανωμένου κατά στάδια, προκειμένου οι πληροφορίες που συλλέγονται να είναι έγκυρες και αξιόπιστες.

Είναι γεγονός ότι κάθε επιστημονική προσέγγιση καθιστά αναγκαίο τον περιορισμό του πεδίου έρευνας και την οριοθέτηση των στόχων που επιδιώκονται. Πολύ δε περισσότερο που η περιορισμένη έκταση ενός άρθρου περιορίζει τα περιθώρια ανάπτυξης των δεδομένων της έρευνας και της επεξεργασίας τους. Συνεπώς, επιλέγεται μία μόνο παράμετρος, η οποία κατά τους μελετητές αποτελεί πρωτότυπο και συγκεκριμένο στόχο. Ανεξάρτητα εάν κάποιος συμφωνεί ή διαφωνεί με τον επιλεγόμενο στόχο των μελετητών, αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι η σωστή και πλήρης επεξεργασία των δεδομένων με βάση τα επιλεγόμενα από αυτούς μεθοδολογικά και θεωρητικά εργαλεία, τα οποία κρίνονται ως αντιπροσωπευτικά και κατάλληλα για την αντικειμενική τεκμηρίωση του σκοπού και των ερευνητικών υποθέσεων. Η εργασία αυτή, όπως ήδη ειπώθηκε, αφορά σε βιβλιογραφική έρευνα ή ανασκοπική μελέτη και τα βασικά κριτήρια επιλογής του συγκεκριμένου θέματος αποτέλεσαν τα παρακάτω:

- Αφενός, η διαπίστωση ότι στο πλαίσιο της εκπαίδευσης στην Ελλάδα, η αποτίμηση ή αξιολόγηση της χορευτικής επίδοσης των μαθητών/σπουδαστών γίνεται σε σχέση με γενικόλογες αναφορές που σχετίζονται είτε με το άρρητο και το υποσυνείδητο είτε με το προσωπικό βίωμα και τον εμπειρισμό των δασκάλων χορού (βλ. π.χ. Α/θμια και Β/θμια εκπαίδευση, Πανελλήνιοι Καλλιτεχνικοί Μαθητικοί Αγώνες, πολιτιστικοί σύλλογοι, σχολές χορού, κ.ά.).

- Αφετέρου, η διαπίστωση ότι στο πλαίσιο της εκπαίδευσης στο εξωτερικό ήδη από τις τελευταίες δεκαετίες του περασμένου αιώνα γίνονται προσπάθειες καθιέρωσης κριτηρίων αξιολόγησης της χορευτικής επίδοσης των μαθητών/σπουδαστών όλων των ειδών χορού, είτε κατόπιν ερευνητικού σχεδιασμού, είτε με πρωτοβουλία των εκάστοτε κρατικών φορέων εκπαίδευσης.

Στο εξωτερικό, όπως ήδη ειπώθηκε, για τη σύσταση οργάνων αξιολόγησης, τόσο της κίνησης γενικά, όσο και της χορευτικής κίνησης ειδικά έχει χρησιμοποιηθεί η θεωρία του Laban. Είναι γνωστό ότι η θεωρία για την ανάλυση της κίνησης του Laban μπορεί να εφαρμοστεί σε όλα τα είδη κινήσεων και κινητικών δραστηριοτήτων, μία από τις οποίες είναι και ο χορός. Στη βάση αυτή, κύριο μέλημα των συγγραφέων ήταν ο προσεκτικός καθορισμός του ερευνητικού πρόβληματος, με στόχο να κρατη-

θεί η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας εντός λογικών ορίων. Αυτό σημαίνει συγκέντρωση της πλέον αντιπροσωπευτικής και πρόσφατης βιβλιογραφίας σχετικά με το ερευνητικό θέμα και μέσω της κριτικής ανασκόπησης και σύνθεσης η διαμόρφωση κειμένου σε περιληπτική μορφή σχετικά με το τι είναι γνωστό σε αυτό τον τομέα στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Συνοπτικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η σημαντικότητα της συγκεκριμένης εργασίας έγκειται στο γεγονός ότι στα ελληνικά δεδομένα επιχειρείται για πρώτη φορά μία ανασκοπική μελέτη με σημείο αναφοράς τη θέσπιση κριτηρίων αξιολόγησης της χορευτικής επίδοσης. Παράλληλα, πρέπει να τονιστεί ότι η συγκεκριμένη ανασκοπική μελέτη δεν έχει ως στόχο την κριτική αποτίμηση των υπάρχοντων θεωριών ή ερευνητικών μεθόδων ή τεχνικών ανάλυσης όπως αυτές προτείνονται στις υπάρχουσες ερευνητικές εργασίες από τους αντίστοιχους μελετητές, αλλά τη συγκέντρωση πληροφοριών σχετικά με το συγκεκριμένο ερευνητικό θέμα προτείνοντας τομείς και παραμέτρους που χρήζουν περαιτέρω έρευνας. Έτσι, η παρούσα μελέτη, μέσα από την ανασκόπηση της συναφούς βιβλιογραφίας, θέτει τις βάσεις και τις προϋποθέσεις σε μία μελλοντική προοπτική να παρουσιαστεί μία νέα πρόταση που θα αφορά στο σχεδιασμό μιας έρευνας για την αξιολόγηση της χορευτικής επίδοσης, στηριζόμενη στη θεωρία του Laban καθώς και σε ελέγχους εγκυρότητας και αξιοπιστίας με εφαρμογή στον ελληνικό παραδοσιακό χορό.

Τέλος, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι η ερευνητική διαδικασία της θέσπισης κριτηρίων και γενικότερα της κατασκευής ενός οργάνου για την αξιολόγηση της χορευτικής επίδοσης των μαθητών/σπουδαστών όλων των ειδών χορού, δεν πρέπει να αφορίζεται εκ προοιμίου ως μη εφαρμόσιμη, εφόσον σε καθαρά επιστημονικό επίπεδο είναι γνωστό ότι το εφαρμόσιμο ή μη εφαρμόσιμο προκύπτει ύστερα από την εφαρμογή του στο αντίστοιχο είδος χορού με τη χρήση μιας αξιόπιστης και αποτελεσματικής μεθοδολογίας. Έτσι, για να φτάσουμε στην εφαρμογή του οργάνου αυτού με συγκεκριμένα αποτελέσματα ή θέσεις για την εφαρμοσιμότητά του ή όχι, σημαίνει ότι προηγουμένως έχουμε διανύσει μεγάλο δρόμο ως προς τη θέσπιση και την εφαρμογή των αξιολογικών κριτηρίων, τα οποία θα πρέπει να έχουν προκύψει από ένα ειδικά οργανωμένο, κατά στάδια, σχέδιο έρευνας, προκειμένου οι πληροφορίες που θα συλλεχθούν να είναι έγκυρες και αξιόπιστες.

Είναι γεγονός ότι το πρόβλημα σχετικά με το χορό τέθηκε στο παρελθόν και κατά κάποιο τρόπο εξακολουθεί να τίθεται μέχρι σήμερα, με βάση καθιερωμένα κλισέ ή μύθους που προέρχονται αφενός σε σχέση με την επικρατούσα αντίληψη για την εφήμερη φύση του και αφετέρου, σε σχέση με

το θεωρητικό προσανατολισμό του φιλοσοφικού υπόβαθρου της φαινομενολογίας από το οποίο επηρεάστηκαν οι μελετητές του, αντιμετωπίζοντας τον ως είδος τέχνης. Πρόκειται για θεωρητικό προσανατολισμό, ο οποίος οδήγησε και εξακολουθεί να οδηγεί ορισμένους μελετητές του χορού να λειτουργούν σχεδόν αποκλειστικά υπό τους όρους της «αισθητικής αξιολόγησης» ή της «αισθητικής ανταπόκρισης». Παρά ταύτα, στο πλαίσιο της εκπαίδευσης, πρωταρχική σημασία στην εκπαίδευση των μαθητών/σπουδαστών όλων των ειδών χορού αποτελεί η ανάγκη για κρίση, αποτίμηση και αξιολόγηση της χορευτικής επίδοσης, η οποία αποσκοπεί στη βελτίωση της τεχνικής και κατά συνέπεια στη βελτίωση της εκτέλεσης του χορού και στην πρόοδο των μαθητών/σπουδαστών. Στην προκειμένη περίπτωση, η αξιολόγηση της χορευτικής επίδοσης δεν είναι υποχρεωτικό να συνδέεται οπωσδήποτε με την «αισθητική αξιολόγηση» ή την «αισθητική ανταπόκριση», με αποκλειστική αναφορά σε αυτό ακριβώς που προκαλεί αυτή καθαυτή η δομή του χορού, ως καλλιτεχνικού έργου, κατά την πράξη της θέασης, η οποία και λειτουργεί τις περισσότερες φορές με βάση τη ψυχολογική ερμηνεία ή με υποκειμενικά κριτήρια, εμπειρικά ή βιωματικά. Αντίθετα, όταν μιλάμε για αξιολόγηση της χορευτικής κίνησης ή της χορευτικής επίδοσης, αφενός, εκ προοιμίου αντιμετωπίζουμε το χορό ως κινητική δραστηριότητα και αφετέρου, αναφερόμαστε στην εκτέλεση όλων των ειδών χορού από την τεχνική πλευρά, εφόσον η τεχνική εκτέλεση προκειμένου να αξιολογηθεί προϋποθέτει από την πλευρά των δασκάλων -κατά περίπτωση του είδους χορού που αυτοί ασχολούνται- ειδική εκπαίδευση και γνώση των κανόνων βάσει των οποίων δομείται το αντίστοιχο είδος χορού. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η τεχνική εκτέλεση έχει άμεση σχέση με αυτή καθαυτή την τεχνική, η οποία δεν περιορίζεται σε επίπεδο φαινομενολογικό ή αισθησιαρχικό, αλλά επεκτείνεται σε επίπεδο γνώσης του συνόλου των μέσων, των μεθόδων και των κανόνων της φυσιολογίας και της κινησιολογίας του ανθρώπινου σώματος προκειμένου να αυξηθούν οι λειτουργίες του σώματος, τα αποτελέσματα των προσπάθειών του καθώς και οι δυνατότητές του στη διαδικασία της κινητικής δραστηριότητας.

Η αφνίδια άρνηση των κανόνων ή των κριτηρίων που παρατηρήθηκε τις τελευταίες δεκαετίες και σχετίζεται με την εποχή της αποδόμησης και του μεταμοντερνισμού, είναι ένα τεράστιο κεφάλαιο με βαθύτερες πολιτικές προεκτάσεις που άπτονται της παγκοσμιοποίησης και που δεν αφορά το πλαίσιο της συγκεκριμένης εργασίας. Παρά ταύτα, είναι γεγονός ότι το οποιοδήποτε είδος χορού - συμπεριλαμβανομένου και του μοντέρνου ή μεταμοντέρνου, όπου σύμφωνα με τις απόψεις ορισμένων μελετητών δεν υπάρχουν συγκεκριμένα βήμα-

τα τα οποία μπορούν να αξιολογηθούν- προκειμένου να ενταχθεί στην αντίστοιχη ειδολογική κατηγορία, δομείται με βάση συγκεκριμένα υλικοτεχνικά συστατικά -ένα από τα οποία αποτελεί και η κίνηση- και συγκεκριμένους μορφο-συντακτικούς κανόνες, οι οποίοι είναι και αυτοί που καθορίζουν την ειδολογική του διαφορετικότητα. Έτσι, η θέσπιση κριτηρίων δεν είναι τίποτα άλλο παρά ο τρόπος αξιολόγησης των υπάρχοντων κανόνων ή του τρόπου υπέρβασής τους. Από την άλλη πλευρά, η προβολή του επιχειρήματος ότι ένα σύστημα σταθερών κανόνων αποκλείει τη δυνατότητα πρωτοτυπίας ή δημιουργικότητας στο χορό (ανεξαρτήτως είδους) είναι μάλλον ασαφής, εφόσον είναι γνωστό ότι η πρωτοτυπία και η δημιουργικότητα είναι μεν υπέρβαση των υφιστάμενων κανόνων, αλλά η υπέρβαση αυτών των κανόνων προϋποθέτει τη γνώση τους (Τυροβολά, Ταμπάκη και Κουτσούμπα 2009). Τέλος, δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι η παρούσα ανασκοπική μελέτη είναι μία κριτική αξιολόγηση πρόσφατων ερευνών, με στόχο την ανάδειξη του τι είναι γνωστό σε αυτόν τον τομέα και τη συγκέντρωση πληροφοριών, προτείνοντας τομείς και παραμέτρους που χρήζουν περαιτέρω έρευνας.

Έρευνες σχετικά με την ανάλυση, καταγραφή και αξιολόγηση της κίνησης

Η ανάλυση της κίνησης

Αναλύοντας την κίνηση, διαπιστώνει κανείς ότι το νόημα βρίσκεται ανάμεσα στον παρατηρητή και το σκοπό της παρατήρησης. Δεδομένου ότι η παρατήρηση και η ερμηνεία αποτελούν μέρη της ίδιας αντιληπτικής ικανότητας, είναι ιδιαίτερα σημαντικό προσόν για έναν αναλυτή η ικανότητα να διακρίνει τα συστατικά στοιχεία της κίνησης και να κατανοεί τον τρόπο με τον οποίο συνδέονται. Πολύ δε περισσότερο εφόσον αυτά αφορούν ένα τόσο «ολισθηρό» αντικείμενο μελέτης, με την έννοια ότι δεν εντοπίζεται εύκολα στο χώρο και το χρόνο (Daly, 1988).

Η Hanna (1999), τονίζει ότι η κίνηση έλκει την καταγωγή της από απλές, καθημερινές κινητικές δραστηριότητες και αποτελεί το μέσο για το χορό. Ο χορός, συντιθέμενος από σκόπιμες, ρυθμικές και πολιτισμικά επηρεασμένες αλληλουχίες κινήσεων με αισθητική αξία και συμβολική δυναμική (Hanna, 1999), αποδίδεται από το σώμα του χορευτή, βάσει δομικών και υφολογικών κανόνων ή κριτηρίων. Επομένως, οποιαδήποτε προσπάθεια για ανάλυση, κατανόηση και αποτίμηση της δομής και της ποιότητας της κίνησης, φαίνεται να ξεκινά από αυτό που, σύμφωνα με τις Bannon και Sanderson (2000), η Greene αποκαλεί «εγγραμματοσύνη» στο χορό.

Η «εγγραμματοσύνη» αναφέρεται στην ικανότητα να μπορεί κάποιος να αντιληφθεί και να διακρίνει τα στοιχεία εκείνα που συνθέτουν την έννοια της χορευτικής επίδοσης. Άλλωστε, σύμφωνα με τον Farnell «...η υπέρβαση που μπορεί να αντιπροσωπεύει ένα 'κείμενο κίνησης', είναι ότι επιτρέπει κρίσεις και αναλύσεις υπό τους όρους της κίνησης καθεαυτής...» (Farnell, 1994, σ. 937).

Το ερευνητικό ενδιαφέρον σχετικά με την ανάλυση της κίνησης δεν αποτελεί καινοτομία. Αντίθετα, ανάγεται χρονικά τουλάχιστον στην εποχή των Darwin και Delsarte, δεδομένου ότι και οι δύο γοητεύτηκαν από τη σχέση κίνησης - νοήματος, ενταγμένης είτε στον κόσμο της φυσικής ιστορίας είτε στον κόσμο της προσευχής (Daly, 1988, σ. 40). Η Daly (1988, σ. 41), για το συγκεκριμένο ζήτημα, αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «...η κίνηση για την κίνηση, ως κίνημα, γνώρισε ιδιαίτερη άνθιση κατά τη διάρκεια των δεκαετιών 1960 και 1970, μιας και αυτές οι περίοδοι ήταν αντιπροσωπευτικές της μεταστροφής του ενδιαφέροντος από το κείμενο στην επίδοση, από το λόγο στη χειρονομία, από την παθητική υποδοχή στην ενεργητική συμμετοχή...».

Ερευνητές, όπως π.χ. οι Birdwhistell, Alexander και Feldenkrais, συμβαδίζοντας με τις ερευνητικές τάσεις της εποχής τους, μελέτησαν ο καθένας με το δικό του ξεχωριστό τρόπο πλευρές της μη λεκτικής επικοινωνίας/συμπεριφοράς. Συγκεκριμένα, τα «kinesics» του Birdwhistell, αποτέλεσαν μελέτη των πιτυχών της μη λεκτικής - διαπροσωπικής επικοινωνίας, σε συνδυασμό με πολιτισμικές ερμηνείες, ενώ οι τεχνικές των Alexander και Feldenkrais, περιελάμβαναν ειδικές ασκήσεις που αφορούσαν σε τρόπους χρήσης του σώματος. Ειδικότερα, περιελάμβαναν ασκήσεις για την αποτροπή της κακής χρήσης των μελών του σώματος, η οποία ανέστειλε τη φυσική ισορροπία (Uysal, 1999).

Το ερευνητικό σχέδιο «Choreometrics» των Lomax, Bartenieff και Paulay (1969), αποτέλεσε μια προσπάθεια ανάλυσης των κινητικών χαρακτηριστικών διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων, μέσω της καταγραφής και σύγκρισης των εργασιακών κινητικών συνθηκών με τις χορευτικές. Βασική υπόθεση των ερευνητών ήταν «...πως ο χορός είναι το πιο επαναλαμβανόμενο, αφαιρετικό και μεθοδικά οργανωμένο σύστημα σωματικής επικοινωνίας που υπάρχει στον πολιτισμό...» (Hanna et al., 1979, σ. 316). Αποτέλεσμα αυτής της μελέτης ήταν η παράθεση μιας λίστας παραμέτρων, όπως π.χ. ο τύπος της στάσης του σώματος, ο τύπος της μετακίνησης στο χώρο, ο αριθμός των ενεργά χρησιμοποιούμενων μερών του σώματος, βάσει των οποίων θα μπορούσε να διαχωριστεί η «κινητική-σοφία του κόσμου» (Davis & Andreasen, 1973, σ. 13).

Ο Uysal (1999), στηριζόμενος στον Hetz, αναφέρει ότι κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα το

φαινόμενο της κίνησης προσεγγίστηκε υπό το πρίσμα τριών κατηγοριών-παραμέτρων:

1. Της φόρμας.
2. Του συναισθήματος.
3. Των αισθήσεων.

Συγκεκριμένα, στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται οι αναλυτικές προσεγγίσεις που επιχειρήσαν να απλοποιήσουν τα κινητικά φαινόμενα στα συστατικά τους στοιχεία και να εκφράσουν σημειογραφικά τα ευρήματά τους (π.χ. συστήματα Labanotation, Benesh, Eshkol-Wachman, κ. ά.).

Στη δεύτερη κατηγορία, το ενδιαφέρον επικεντρώθηκε στην εξέταση των τρόπων με τους οποίους αποκτώνται κινητικές συνήθειες μέσω της μίμησης και της αλληλεπίδρασης με το άμεσο περιβάλλον. Εδώ, εντάσσονται οι θεραπευτικές τεχνικές κίνησης και χοροθεραπείας, που έθεσαν ως στόχο την αύξηση της αίσθησης της κίνησης το σώματος στο χώρο σχετικά με τη συναισθηματική του σύνδεση με σωματικά πρότυπα και τη μετέπειτα απελευθέρωσή του από ενδεχόμενους κινητικούς εξαναγκασμούς (π.χ. Bartenieff Fundamentals, κ.ά.).

Στην τρίτη κατηγορία, σύμφωνα πάντα με τον Hetz (1999), εντάσσονται οι προσπάθειες των ερευνητών να συσχετίσουν την κινητική ανάπτυξη του ατόμου με την ανάπτυξη των αισθήσεών του.

Ειδικότερα, για τη δυτική κοινωνία η κίνηση χαρακτηριζόμενη ως «προ-λεκτική» ή «μη-λεκτική» συμπεριφορά, θεωρούνταν πάντα συμπληρωματική της γλώσσας, δεδομένου ότι οι βασικές της ιδιότητες ήταν ταυτόχρονα «αόρατες» και παρατηρήσιμες. Για το λόγο αυτό, όσοι ασχολήθηκαν με την ανάλυση της κίνησης «φάνταζαν κατ' ουσίαν ως μυστικιστές» που μπορούσαν να αναγνωρίσουν στοιχεία και πληροφορίες τα οποία δεν γίνονταν αντιληπτά με «γυμνό μάτι» (Daly, 1988, σ. 41). Ωστόσο, το γεγονός αυτό δεν αποθάρρυνε όσους θέλησαν να αναλύσουν τη δομή και το περιεχόμενό της. Οι προαναφερόμενοι ερευνητές, δίνοντας έμφαση, είτε στην ψυχολογία είτε στη φυσική είτε στην κοινωνιολογία είτε στην ανθρωπολογία και τον πολιτισμό, αναζητήσαν μέσα από τη συστηματική παρατήρηση της κίνησης νοήματα και ερμηνείες επηρεασμένες από τα πολιτικά ή κοινωνικά συμφραζόμενα.

Κατά τον Stern (1985), όπως αναφέρει η Daly «...όλοι οι άνθρωποι, ήδη από την παιδική ηλικία, κατέχουν τη βασική ικανότητα να αντιλαμβάνονται και να ερμηνεύουν τις πιο λεπτές ποιότητες της κίνησης...» (Daly, 1988, σ. 46). Σύμφωνα με τις αναφορές της McCoubrey (1984) στον Trevarthen, όλους τους ανθρώπους, ήδη από τις πρώτες σχέσεις τους ως βρέφη, τους χαρακτηρίζει μια διωποκειμενική διάθεση, η οποία αποτελεί μια βασική κοινωνική σταθερά για την ανθρώπινη ανάπτυξη.

Η ρυθμική ζωτικότητα της κίνησης δίνει εκτό-

νώση σε αυτή τη διάθεση, εφόσον είναι το πρώτο μέσο διαπροσωπικής επικοινωνίας, γνωστικής ανάπτυξης, αντίληψης και δράσης. Η εξοικείωση με τις μεθόδους παρατήρησης της κίνησης, συμβάλλει στη βελτίωση των έμφυτων ικανοτήτων αναγνώρισης των αλλαγών της σωματικής τάσης, διευκολύνοντας κατά αυτό τον τρόπο την ανάλυση και την ερμηνεία τους.

Η μορφή και η δομή της κίνησης αποτελούν σημαντικά εκφραστικά στοιχεία για κάθε χορευτική εκτέλεση. Το νόημα της χορευτικής εκτέλεσης, αν και εντοπίζεται κατά περίπτωση σε διαφορετική πτυχή της ανάλογα με το πλαίσιο εμφάνισης, τους δημιουργούς, τους εκτελεστές, το φυσικό περιβάλλον, τους θεατές, μπορεί να αναγνωριστεί και να ερμηνευτεί. με τα κατάλληλα ερευνητικά εργαλεία. Ωστόσο, τα ερευνητικά δεδομένα αποδεικνύουν ότι προκειμένου οι αναλύσεις να συμβάλλουν στην επέκταση της γνώσης σχετικά με το αντικείμενο δεν πρέπει να σταματήσουν στο επίπεδο των απλών εμπειρικών παρατηρήσεων. Αντίθετα, οφείλουν να συνδυαστούν με μεθοδολογίες και θεωρίες άλλων επιστημών (Uysal, 1999).

Η ανάλυση της χορευτικής κίνησης και της χορογραφικής δομής με τη χρήση του συστήματος Laban

Οι μελετητές του χορού που εφάρμοσαν τη θεωρία του Laban στην ανάλυση, σύγκριση και αποκωδικοποίηση των μηνυμάτων τοπικών χορών ή χορογραφημένων ακολουθιών ήταν πολλοί. Οι μελετητές αυτοί εφάρμοσαν τη θεωρία του Laban, προκειμένου να καταλήξουν σε λίστες κριτηρίων, που κατά περίπτωση φαίνονταν να υποδεικνύουν συστηματικά τον τρόπο μελέτης της σύνθεσης του εκάστοτε χορού. Μέσω των σχετικών προσπαθειών, επιχείρησαν να καταρτίσουν ένα σύνολο αρχών και κανόνων, βάσει των οποίων θα ήταν ευκολότερη η διαδικασία σύνθεσης και ανασύνθεσης κινητικών μοτίβων, καθώς και η αξιολόγηση της σημασίας τους εντός του πλαισίου εμφάνισής τους.

Συγκεκριμένα, οι Davis και Schmais (1967) σε μια προσπάθεια να μελετήσουν φράσεις και αλληλουχίες στη σύνθεση της χορογραφίας "Water Study" της Humphrey, κατέληξαν στον προσδιορισμό των πέντε πιο σημαντικών δομικών και ποιτικών κινητικών της όψεων, οι οποίες αφορούσαν στη χρήση:

1. των επιπέδων του χώρου
2. της ροής εναλλαγής των κινητικών σχημάτων
3. της ποιότητας της προσπάθειας
4. των σχέσεων της ομάδας
5. των σχηματισμών της ομάδας.

Η Hackney (1968), προσπάθησε να αποδώσει τις ποιότητες της κίνησης που ήταν περισσότερο εμφανείς στις χορογραφίες του Cunningham χρη-

σιμοποιώντας στοιχεία της θεωρίας Effort/Shape του Laban για την ανάλυση του χορευτικού ύφους. Αρχικά, συνέθεσε λίστες κριτηρίων αξιολόγησης που περιλάμβαναν τη ροή της κίνησης, τις ποιότητες της προσπάθειας, τη δράση του σώματος, τη διάχυση της κίνησης στο σώμα, τη χρήση των μελών του σώματος, τη ροή εναλλαγής σχημάτων, τα επίπεδα και τις διαστάσεις της κίνησης, τη χρήση των παύσεων, τον προσωπικό χώρο των χορευτών. Στη συνέχεια, κάθε κατηγορία βαθμολογήθηκε από παρατηρητές σύμφωνα με τη συχνότητά της (δεν εμφανίζεται ποτέ έως επικρατεί, 0-6), την τοποθέτηση στην φράση (αρχή, μέση, τέλος) και το βαθμό της (μειωμένη έως ακραία). Η τελική λίστα εφαρμόστηκε στην ανάλυση καθεμίας από τις χορογραφίες (Pforsich, 1978). Ωστόσο, η ίδια η Hackney σε συνεργασία με την Boggs στο Ohio State Summer Dance Workshop (1972), αναγνώρισε και προσδιόρισε τις αδυναμίες του πρώτου αυτού εγχειρήματός της. Έτσι, για πρώτη φορά προχώρησε στον προσδιορισμό ευρέως περιεκτικών κατηγοριών της κίνησης, οι οποίες μολονότι θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως οδηγοί στην παρατήρηση οποιουδήποτε χορού, εν τούτοις δεν ελέγχθηκαν ως προς την εγκυρότητα και την αξιοπιστία τους (Pforsich, 1978). Οι κατηγορίες αυτές ήταν οι ακόλουθες:

1. Δράση του σώματος: Τι τονίζεται, διατηρείται, διαφοροποιείται στην ευθυγράμμιση του κορμού
2. Προσπάθεια: Πως ασκείται η ενέργεια ως προς τη ροή, το χώρο, το χρόνο, το βάρος
3. Σχήμα: Πως αλλάζουν οι σχηματισμοί του σώματος
4. Προσανατολισμός: Κατευθύνσεις στο χώρο
5. Έναρξη κίνησης: Κεντρικά / περιφερειακά
6. Αλληλουχία και διαμόρφωση αλλαγών
7. Σχηματισμός φράσεων

Η Gellerman (1978), εκκινώντας με βάση την ανθρωπολογική προοπτική, προσπάθησε να εξερευνήσει τα βασικότερα κινητικά χαρακτηριστικά του *Mayim*, χορευτικού μοτίβου του δημοφιλούς λαϊκού χορού του Ισραήλ *Ush'attem Mayim*. Μετά από πολλές ώρες παρατήρησης και καταγραφής και χρησιμοποιώντας τη θεωρία του Laban, συνέθεσε ένα κατάλογο δομικών και υφολογικών κινητικών χαρακτηριστικών. Με βάση αυτά τα δομικά και υφολογικά χαρακτηριστικά, αποκωδικοποίησε μηνύματα, εξήγησε προτιμώμενες κινητικές επιλογές και προέβηκε σε συγκρίσεις σχετικά με τις στάσεις, τις αξίες και τις αντιλήψεις των μελών τριών *Hasidic* κοινοτήτων (μυστικές Εβραϊκές κοινότητες). Το γενικό περίγραμμα αυτού του καταλόγου αφορούσε σε στοιχεία δομής των κινητικών μοτίβων, όπως π.χ. το μέτρο, τη ρυθμική αγωγή, την ομαδοποίηση, τη χρήση στηριξεων, τη χρήση σώματος και την εστίαση. Επίσης, αφορούσε σε στοι-

χεία ύφους, όπως π.χ. τη δράση σώματος, την επικρατούσα προσπάθεια στις κινήσεις των άκρων, το σχηματισμό χορευτικών φράσεων και τις διακυμάνσεις ροής.

Χαρακτηριστική επίσης είναι και η λίστα κριτηρίων που συνέθεσε η Kagan (1978), η οποία μελέτησε συγκριτικά και αποκλειστικά με κινητικούς όρους τις εκφραστικές και υφολογικές πλευρές των χορογραφιών «Three Epitaphs», του Taylor και «Water Study» της Humphrey. Η Kagan, επέλεξε ένα μικρό τμήμα ή φράση από κάθε χορογραφία, το οποίο θεωρούσε χαρακτηριστικό του συνόλου δεδομένου ότι επαναλαμβάνονταν συχνά ως ένα είδος μοτίβου. Με βάση τα παραπάνω, κατέληξε σε ένα σύνολο μεταβλητών, τις οποίες και εφάρμοσε στην ανάλυση των δύο χορογραφιών. Συγκεκριμένα, ως προς τη γενική δομική περιγραφή, παρατέθηκαν μεταβλητές, όπως π.χ. ο ρυθμός, η ομαδοποίηση, η πορεία στο χώρο, η χρήση στηρίξεων, η χρήση σώματος, η σειρά ενεργειών, η εστίαση. Ενώ ως προς το Effort/ Shape παρατέθηκαν μεταβλητές, όπως π.χ. η δράση του σώματος, ο προσωπικός χώρος, τα επίπεδα, οι κατευθύνσεις, τα σχήματα στο χώρο, η κεντρική/ περιφερειακή έναρξη της κίνησης, ο σχηματισμός φράσεων, οι τρόποι μετάβασης μεταξύ τους, κ. ά. Το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε η Kagan, ήταν πως οι δύο χορογραφίες παρουσίαζαν πολλές ομοιότητες, τόσο στο δομικό και όσο και στο δυναμικό επίπεδο, με κυριότερο στοιχείο τη χρήση της αναπνοής.

Οι Hanna et al. (1979), βασιζόμενοι στο μεθοδολογικό πλαίσιο της ανθρωπολογικής οπτικής, υποστήριξαν πως «...η ουσία του χορού είναι το οπτικό ή κιναισθητικό αποτέλεσμα απελευθέρωσης της ενέργειας στο χώρο και το χρόνο, μέσω της μινικής ανταπόκρισης σε κάποιο ερέθισμα...». Για το λόγο αυτό πρότειναν την παρακάτω λίστα χαρακτηριστικών -η κατηγοριοποίηση των οποίων φαίνεται να έχει δεχθεί επιρροές από το σύστημα Laban- βάσει των οποίων θα μπορούσε να αναλυθεί τόσο η δομή του χορού (συσχετισμός των μερών) όσο και το ύφος του (χαρακτηριστική κατάσταση και ποιότητα όλων των συστατικών στοιχείων):

1. Χώρος (σχεδιασμός): κατευθύνσεις, επίπεδα, πλάτος κίνησης, εστίας.
2. Σχήμα της κίνησης (επίπεδα, κατευθύνσεις, εύρος), σχήμα του χορού, σχέσεις των χορευτών.
3. Ρυθμός: μουσικό μέτρο, χρονικές διάρκειες, τονισμοί.
4. Δυναμική της κίνησης: ενέργεια, χώρος, ροή, μετακίνηση, συνδυασμοί.
5. Χρήση του σώματος: στάση, μετακίνηση, χειρονομίες.

Παρ' όλα αυτά, ενώ οι προαναφερθείσες έρευνες συνέβαλαν σημαντικά ως προς την ανάπτυξη της μεθοδολογίας για την ανάλυση της χορευτικής κί-

νησης βάσει του συστήματος Laban, όλες φάνηκαν να παρουσιάζουν μια βασική αδυναμία. Αυτή αφορούσε στην εγκυρότητα και την αξιοπιστία των κατηγοριών που πρότειναν, εφόσον αυτές έπρεπε να αποδειχθούν και ερευνητικά προκειμένου να μπορέσουν να χρησιμοποιηθούν σε διαπολιτισμικές αναλύσεις (Pforisch, 1978).

Το σχέδιο έρευνας του Ross (1976), αποτέλεσε μια από τις πρώτες οργανωμένες προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση. Οι προσπάθειες του Ross ξεκίνησαν με την παρατήρηση και ανάλυση των δομικών και ποιοτικών συστατικών στοιχείων της χορογραφίας «Meeting- First Duet» της Sandra Neels και ολοκληρώθηκαν με την κατάρτιση μιας εξασέλιδης αναλυτικής λίστας κριτηρίων. Σύμφωνα με τα συστήματα της θεωρίας του Laban, *Labanotation*, *Effort/ Shape* και *Space Harmony*, τα κριτήρια αυτά θα μπορούσαν να εφαρμοστούν στην ανάλυση του χορού. Η σύσταση των κριτηρίων ήταν αποτέλεσμα εκτενών συζητήσεων και πολύωρων παρατηρήσεων από ειδικούς του χορού, γεγονός που φάνηκε να ενδυναμώνει τη μεταξύ τους ουσιαστική επικοινωνία καθώς και την αξιοπιστία των παρατηρήσεων. Ο Pforisch (1978) χαρακτηριστικά αναφέρει τα σπουδαιότερα από αυτά:

1. Αρχική εντύπωση: Καθετί αξιοσημείωτο για τον παρατηρητή.
2. Γενικές εντυπώσεις: Οτιδήποτε αφορά στη συνολική εικόνα του χορού (χορευτές, λόγος εκτέλεσης, ρυθμός, ενδυμασία κ.λ.π.), ανεξάρτητα από ανθρωπολογικές ή εθνοχορολογικές ερμηνείες.
3. Δράση σώματος: Χαρακτηριστικά θέσης και στάσης του σώματος, επικρατούσα προσπάθεια.
4. Σειρά ενεργειών: Βασικό δομικό περιεχόμενο όπως π.χ. περπάτημα, τρέξιμο, στροφές, άλματα κ.ά.
5. Χρήση χώρου: Προσωπικός χώρος (kinesphere) και περιφερειακός χώρος, σχέσεις, σχήματα και τρόποι δημιουργίας τους, κατευθύνσεις, επίπεδα δράσης.
6. Χρήση σώματος: Μεταφορά βάρους, σχέσεις άκρων, οργάνωση μελών σώματος στις φράσεις του χορού, κ.ά.
7. Χρήση προσπάθειας: Τύπος προσπάθειας, εύρος στοιχείων προσπάθειας- βάρους, χρόνος, χώρος, ροή, συνδυασμοί.
8. Σημειογραφημένες φράσεις: Labanotation, Effort, Shape, Space Harmony Analysis.

Η έρευνα των Bartenieff, Hackney, True Jones, Van Jile και Wolz, ξεκίνησε το 1979 με παρόμοιες φιλοδοξίες. Η έρευνα δημοσιεύτηκε το 1984, σε μια προσπάθεια να δοκιμαστεί η δυνατότητα εφαρμογής της ανάλυσης της κίνησης ως μεθόδου στην έρευνα του χορού. Οι προαναφερόμενοι ερευνη-

τές, χρησιμοποιώντας τη θεωρία του Laban, μελέτησαν ένα συγκεκριμένο τμήμα από τον χορό Mohiniyattam της νοτιοδυτικής Ινδίας και δοκίμασαν να κατασκευάσουν ένα κατάλογο χαρακτηριστικών που θα επέτρεπε αξιολογήσεις, ερμηνείες και συγκρίσεις εντός του ίδιου ή μεταξύ διαφορετικών στυλ χορού.

Στο τέλος της έρευνας κατέληξαν σε μια λίστα πολύ βασικών χαρακτηριστικών, δομικών και ποιοτικών, τα οποία αποτελούσαν την «ταυτότητα» του συγκεκριμένου χορού και ως εκ τούτου θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως σημεία αναφοράς για συγκρίσεις εντός του ίδιου και μεταξύ διαφορετικών χορών. Η λίστα αυτή περιλάμβανε τις εξής κατηγορίες:

1. Δράση του σώματος.
2. Χρήση των μελών.
3. Χρήση του προσωπικού και του περιφερειακού χώρου.
4. Επικρατούσα προσπάθεια ή συνδυασμοί προσπαθειών.
5. Αλλαγές σχημάτων.
6. Προοδευτική μετάβαση της κίνησης στα μέλη του σώματος.
7. Εναλλαγές στην πυκνότητα της κίνησης ως προς το χρόνο..

Ωστόσο, το βασικό συμπέρασμα των ερευνητών ήταν πως η διεξαγωγή σημαντικής έρευνας στο χορό θα πρέπει να αφορά στην κατασκευή πολύτιμων εργαλείων και στην προετοιμασία καλά εκπαιδευμένων ερευνητών, που να μπορούν να εξετάσουν συνδυαστικά τις συγκεκριμένες συμπεριφορές με το ευρύτερο πολιτισμικό πλαίσιο μιας δοσμένης περιοχής, προκειμένου να κατανοήσουν γιατί και πώς οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τη φόρμα του χορού για να εκφραστούν ατομικά και πολιτισμικά.

Έλεγχος αξιοπιστίας της χρήσης του συστήματος Laban ως συστήματος παρατήρησης της ανθρώπινης κίνησης

Το 1987 με πρωτοβουλία της Davis, εκδόθηκε από το Laban/Bartenieff Institute of Movement Studies το περιοδικό «*Movement Studies: Observer Agreement*». Βασικός στόχος του περιοδικού ήταν να εστιάσει στην αξιοπιστία της παρατήρησης των ποιοτικών, δυναμικών πτυχών της κίνησης, όπως αυτές καταγράφονται κυρίως με βάση το σύστημα Effort/Shape της θεωρίας του Laban. Τα άρθρα που περιλαμβάνονται σε αυτό το τεύχος αφορούν σε έρευνες που χρησιμοποίησαν, είτε το σύστημα καθεαυτό, είτε επιμέρους κατηγορίες ή προεκτάσεις του. Μέσω στατιστικών ελέγχων, κατέληξαν στη διαπίστωση ότι η θεωρία του Laban, μπορεί να αποτελέσει αξιόπιστο σύστημα καταγραφής και ανάλυσης της κίνησης, αν και εφόσον διασφαλιστούν οι κατάλληλες συνθήκες και τα σωστά

κριτήρια. Στη συνέχεια παρατίθενται διάφορες έρευνες, η ανασκόπηση των οποίων φωτίζει τις διαδικασίες που πρέπει να ακολουθήσουν οι χρήστες του συστήματος, προκειμένου να ευνοηθούν από τις δυνατότητες που παρέχει.

1. Το σχέδιο έρευνας του Laban/Bartenieff Institute of Movement Studies: «LIMS Reliability Project» που ξεκίνησε το 1983, αποτελούσε μια βασική μελέτη του ελέγχου της αξιοπιστίας παρατήρησης της κίνησης με βάση το σύστημα Effort/Shape, στοιχείο που μέχρι εκείνη την περίοδο δεν είχε διερευνηθεί. Ως κριτές χρησιμοποιήθηκαν 31 απόφοιτοι του Laban/Bartenieff Institute of Movement Studies (LIMS) και του Seattle Certification Program. Από αυτούς ζητήθηκε να καταγράψουν την παρουσία συγκεκριμένων ποιότητων στις κινήσεις ατόμων που είχαν βιντεοσκοπηθεί ατομικά να εκτελούν χορευτικές ακολουθίες μοντέρνου χορού, καθώς και ατόμων που είχαν βιντεοσκοπηθεί να εκτελούν κινήσεις και χειρονομίες συνομιλώντας με πρόσωπα εκτός κάμερας. Στη συνέχεια, ακολούθησε ο υπολογισμός της ενδοατομικής (κάθε κριτής σε σχέση με τον εαυτό του) και διατομικής (κάθε κριτής σε σχέση με άλλο κριτή) αξιοπιστίας των παρατηρήσεων με βάση τους συντελεστές r Pearson και Cohen kappa, για κάθε μια από τις κατηγορίες του συστήματος παρατήρησης, που ήταν οι εξής:

2. Posture- Gesture Merger (PGM): «η στιγμή που μια κίνηση ενός μέρους του σώματος ενσωματώνεται στην βασική θέση του σώματος ή εκπίπτει από αυτήν με σύμφωνο και αρμονικό τρόπο»
3. Σχήμα κίνησης στο χώρο
4. Βάρος κίνησης: βαριά/ ανάλαφρη
5. Χρόνος κίνησης: ξαφνική/ συνεχόμενη.
6. Χώρος κίνησης: άμεση/ έμμεση
7. Ροή κίνησης: συγκρατημένη/ ελεύθερη.

Οι ερευνητές κατέληξαν σε στατιστικά σημαντικούς δείκτες αξιοπιστίας, ειδικότερα για τις παραμέτρους PGM και τα σχήματα στο χώρο, καθώς και τις ποιότητες της κίνησης (βαριά, άμεση, ξαφνική και παρατεταμένη). Το συμπέρασμα στο οποίο οδηγήθηκαν σχετικά με τις υπόλοιπες υποκατηγορίες (έμμεση, ανάλαφρη, συγκρατημένη και ελεύθερη), ήταν πως η παρατήρηση αυτών των χαρακτηριστικών απαιτεί αυστηρότερη εκπαίδευση, μεγαλύτερη εξάσκηση και βιντεοσκοπημένες εκτελέσεις δυναμικότερων κινήσεων και χορευτικών ακολουθιών από αυτές που χρησιμοποιήθηκαν στην έρευνα.

Επιπλέον, διαπιστώθηκε πως η αξιολόγηση της αξιοπιστίας των παρατηρήσεων είναι μια σύνθετη διαδικασία που δεν αφορά απλώς στον καθορισμό της συμφωνίας δύο ή τριών παρατηρητών ως προς

την εμφάνιση μιας δοσμένης ποιότητας της κίνησης. Κυρίως, αφορά στη διασφάλιση της απαραίτητης εκπαίδευσής τους ανά περίπτωση, στη θέσπιση σαφών κριτηρίων αξιολόγησης που δεν θα αφήνουν το περιθώριο για διαφορούμενα ή αμφισβητούμενα σημεία, καθώς και στη διεξαγωγή αναγνωστικής εκπαίδευσης και επαναληπτικών ελέγχων αξιοπιστίας, σε περίπτωση που έχει μεσολαβήσει μεγάλο χρονικό διάστημα μεταξύ των παρατηρήσεων (Davis, 1987).

Τέλος, από τα βασικότερα πλεονεκτήματα της έρευνας, ήταν η δημιουργία του προγράμματος «MOVANAL», ενός λογισμικού, το οποίο διευκόλυνε την παρατήρηση και καταγραφή της κίνησης μέσω της χρήσης ηλεκτρονικού υπολογιστή. Το πρόγραμμα αυτό επέτρεπε στους κριτές να καταγράψουν ταυτόχρονα μέχρι και τέσσερις κατηγορίες της κίνησης σε κάθε δευτερόλεπτο, απλά και μόνο με το πάτημα ενός πλήκτρου, γεγονός που καθιστούσε ευκολότερη και την επεξεργασία των αποτελεσμάτων.

Η έρευνα της Winter (1987), εστιάστηκε στον έλεγχο των στατιστικών ιδιοτήτων του Action Profiling (AP), ενός μοντέλου αξιολόγησης των σωματικών κινήσεων, που χρησιμοποιείται κυρίως από συμβούλους διαχείρισης επιχειρήσεων. Το AP αναπτύχθηκε από τους Lamb και Ramsden¹(????), στηρίζεται στις αρχές του συστήματος Laban για την ανάλυση της κίνησης και σχολείται μόνο με ολοκληρωμένες σωματικές κινήσεις, που στην ορολογία του συστήματος αποκαλούνται Posture-Gesture Mergers (PMGs). Το AP δεν περιλαμβάνει πληροφορίες σχετικές με την ανάλυση μεμονωμένων κινήσεων, δεδομένου ότι θεωρεί ότι «...μόνο οι PMGs αποτελούν ένδειξη αληθινής έκφρασης, μεταφέροντας ταυτόχρονα σχέδια δράσης της γνωστικής λειτουργίας...» (Winter, 1987, σ. 21). Το AP περιλαμβάνει έξι κατηγορίες ανάλυσης της κίνησης οι οποίες είναι:

A. Από τα στοιχεία της προσπάθειας:

1. Χώρος
2. Χρόνος
3. Βάρος

B. Οριζόντιοι, κάθετοι και διαμήκεις σχηματισμοί της κίνησης στο χώρο.

Η συλλογή των δεδομένων της έρευνας έγινε από ένα δείγμα 24 ατόμων, τα οποία, είτε βίντεοσκοπήθηκαν και παρατηρήθηκαν, είτε παρατηρή-

θηκαν ζωντανά από δύο κριτές, για τουλάχιστον δύο ώρες κατά τη διάρκεια συνέντευξης. Το σύνολο των PMGs προστέθηκε από όλες τις κατηγορίες του AP και στη συνέχεια υπολογίστηκε η αναλογία τους για κάθε επιμέρους κατηγορία. Η αξιοπιστία του AP υπολογίστηκε βάσει συντελεστών r Pearson για τις καταγραφές κάθε δύο ζευγαριών από το δείγμα και κυμάνθηκε σε υψηλές συχνότητες από .735- .973, γεγονός που για πρώτη φορά επιβεβαίωσε και εμπειρικά τη διατομική αξιοπιστία των κριτών, ως προς τη χρήση του οργάνου.

Σκοπός της έρευνας του Sossin (1987) ήταν ο έλεγχος της διατομικής και ενδοατομικής αξιοπιστίας κριτών που θα χρησιμοποιούσαν το Kestenberg Movement Profile (KMP) προκειμένου να καταγράψουν τα στοιχεία επιθετικότητας, που είναι εμφανή στα κινητικά πρότυπα βρεφών 6 και 12 μηνών. σε σχέση τόσο με τα αντίστοιχα μητρικά πρότυπα όσο και με το στάδιο ανάπτυξής τους.

Το KMP αποτελεί ένα σύνθετο όργανο μέτρησης της συχνότητας με την οποία εμφανίζονται συγκεκριμένα ανθρώπινα κινητικά χαρακτηριστικά, τα οποία συνδέονται με συγκεκριμένα αναπτυξιακά στάδια και χρησιμοποιείται κυρίως στη χοροθεραπεία. Το KMP στηρίζεται μεν στη θεωρία του Laban, ωστόσο αποτελεί εξέλιξη αυτής δεδομένου ότι οι κατηγορίες ανάλυσης της κίνησης που εμπεριέχει «είναι κατά πολύ λεπτομερέστερες» (Sossin, 1987, σ. 23). Βάσει του KMP γίνεται προσπάθεια να γίνει κατανοητή η κινητική συμπεριφορά, να προληφθούν ή να θεραπευτούν αναπτυξιακά προβλήματα και να δοθεί κατάλληλη κλινική διάγνωση. Σύμφωνα με τη θεωρία στην οποία στηρίζεται το KMP, η ανθρώπινη κινητική συμπεριφορά περιλαμβάνει δύο βασικά υποσυστήματα:

1. Το σύστημα I ή tension-flow/effort system, το οποίο περιλαμβάνει τις δυναμικές ποιότητες της κίνησης και σχετίζεται με τις ατομικές ανάγκες, το χαρακτήρα, τους τρόπους μάθησης, τις άμυνες, τα συναισθήματα.

2. Το σύστημα II ή shape-flow/shaping system, το οποίο ασχολείται με τις πτυχές της κίνησης που αποτελούν τη δομή για την έκφραση των κινητικών ποιοτήτων και σχετίζεται με τους απλούς/σύνθετους τρόπους αλληλεπίδρασης με άτομα ή αντικείμενα (π.χ. αλλαγές στην αναπνοή, στη στάση του σώματος κ.ά.) (Koch, Cruz, και Goodill, 2001). Οι εννέα κατηγορίες κινητικών μοτίβων των δύο συστημάτων είτε μέσω βίντεο είτε μέσω ζωντανής παρατήρησης, σημειογραφούνται, ποσοτικοποιούνται, βαθμολογούνται και μεταφράζονται σε διαγράμματα συχνότητας που αντιπροσωπεύουν αναπτυξιακές κατασκευές (Koch et al., 2001). Η κατατομή του KMP αποτελείται από την περιγραφή της σωματικής διάθεσης (body attitude) του ατόμου, καθώς και από εννέα διαγράμματα που αντανακλούν τη συχνότητα κατανομής 58 ευδιάκ-

¹ Το έργο των Lamb (1979) και Ramsden (1973) έθεσε τα θεμέλια για τη δημιουργία του AP με τη μορφή που χρησιμοποιείται σήμερα. Δεν υπάρχει κοινή εργασία των δύο μέσα από την οποία να αναδεικνύεται η δημιουργία του συγκεκριμένου οργάνου αξιολόγησης.

ριτων κινητικών προτύπων, σε συνδυασμό με ποσοτικές πληροφορίες, σχετικές με στοιχεία της ροής της κίνησης (Sossin, 1987).

Ως δείγμα στην έρευνα χρησιμοποιήθηκαν 9 ζευγάρια μητέρας - παιδιού, τα οποία βιντεοσκοπήθηκαν και παρατηρήθηκαν από δύο κριτές δύο φορές: μία φορά όταν τα παιδιά ήταν 6 μηνών και μία φορά όταν ήταν 12 μηνών. Κατά τη διάρκεια δώδεκα βιντεοσκόπησης σε φυσικό περιβάλλον, αποσιπάστηκε ένα φιλμ διάρκειας 21 λεπτών. Το φιλμ περιλάμβανε δραστηριότητες κινητικές και μη σε συνθήκες αλληλεπίδρασης ή όχι. Κατά τη διάρκεια της βιντεοσκόπησης οι μητέρες βρίσκονταν κοντά στα παιδιά τους, αλλά τόσο οι συμπεριφορές τους όσο και οι σχέσεις αλληλεπίδρασης με αυτά, δεν επηρεάζονταν από τους ερευνητές (Sossin, 1987).

Από τα αποτελέσματα της έρευνας προέκυψε ότι, όσον αφορά στη διατομική αξιοπιστία των κριτών, τα 57 από τα 208 υπό παρατήρηση κινητικά πρότυπα δεν ξεπέρασαν το όριο συντελεστών συσχέτισης r Pearson .70 που είχαν εξ αρχής θέσει οι ερευνητές. Αυτός υπήρξε και ο βασικός λόγος που υποβλήθηκαν σε επανεξέταση. Κατόπιν των διορθωτικών ελέγχων προέκυψαν στατιστικά σημαντικοί συντελεστές αξιοπιστίας περισσότερο μεταξύ των καταγραφών που αφορούσαν στα βρέφη ηλικίας 6 μηνών (μόνο 18% των συντελεστών ήταν κάτω από .70) και λιγότερο για τα βρέφη 12 μηνών (24% των συντελεστών ήταν κάτω από .70), ενώ οι καταγραφές που αφορούσαν στις μητέρες ήταν οι λιγότερο αξιόπιστες (39% των συντελεστών ήταν κάτω από .70). Οι ερευνητές κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η συγκεκριμένη έρευνα κατάφερε να εξασφαλίσει ικανοποιητικές ενδείξεις σχετικά με τη διατομική αξιοπιστία των κριτών ως προς τη χρήση του οργάνου, με βάση τις κατά ζεύγη συσχέτισεις των καταγεγραμμένων αποτελεσμάτων. Το γεγονός αυτό φαίνεται να αποδίδει για πρώτη φορά τα διεπιστευτήρια αρχικά στη χρήση του KMP ως προς την ανάλυση παραμέτρων της κίνησης, και κατά συνέπεια στο σύστημα ανάλυσης της θεωρίας του Laban, του οποίου το KMP αποτελεί επέκταση.

Η έρευνα των Davis και Hadiks (1987), αφορούσε στον έλεγχο της αξιοπιστίας των παραμέτρων του νεοσύστατου οργάνου DaNCAS (Davis Nonverbal Communication Analysis System, 1983). Το DaNCAS αναπτύχθηκε προκειμένου να καταγραφούν οι κινήσεις ασθενών και θεραπευτών κατά τη διάρκεια συνεδριών ψυχοθεραπείας. «Στηρίχθηκε στην υπόθεση ότι οι λεπτό προς λεπτό αλλαγές στις κινήσεις και τη θέση του καθενός αντανακλούν σημαντικές διαστάσεις των ατομικών ψυχολογικών διαθέσεων και της θεραπευτικής αλληλεπίδρασης» (Davis, 1987, σ. 30). Πολλές από τις μεταβλητές του οργάνου αποτελούν προσαρμογές στοιχείων της θεωρίας του Laban. Για το λόγο

αυτό, οι αναφορές των ερευνητών στο άρθρο του 1987 «The Davis Nonverbal States Scales for Psychotherapy Research: Reliability of LMA- Based Coding», αφορούν αποκλειστικά στις μεταβλητές με βάση τα στοιχεία της θεωρίας του Laban.

Ως δείγμα στην έρευνα χρησιμοποιήθηκε ένα ζευγάρι ασθενή - θεραπευτή, που βιντεοσκοπήθηκε κατά το χρονικό διάστημα 1½ έτους και κατά τη διάρκεια 62 συνεδριών ψυχοθεραπείας, από τις οποίες 10 επιλέχθηκαν τυχαία προς παρατήρηση και ανάλυση. Από τους κριτές, οι οποίοι και εκπαιδεύτηκαν ανάλογα για τους σκοπούς της έρευνας, ζητήθηκε να καταγράψουν σε ειδικά έντυπα αξιολόγησης, μόνο την παρουσία και όχι τη συχνότητα εμφάνισης των συμπεριφορών-παραμέτρων που ορίζονται ως κριτήρια με βάση το DaNCAS. Οι καταγραφές αφορούσαν διαστήματα παρατήρησης 30 δευτερολέπτων, ενταγμένα με τυχαία σειρά, σε τμήματα συνέντευξης συνολικής διάρκειας 7 λεπτών. Η διατομική αξιοπιστία των κριτών υπολογίστηκε με βάση το συντελεστή Cohen kappa τα επίπεδα του οποίου χαρακτηρίζονται σύμφωνα με τους Landis και Koch (1977) ως εξής:

1. Δείκτες μικρότεροι από .40 σημαίνει ανεπαρκής ένδειξη αξιοπιστίας
2. Δείκτες από .40-.70 σημαίνει επαρκής προς καλή ένδειξη αξιοπιστίας
3. Δείκτες μεγαλύτεροι από .70 σημαίνει περίφημη ένδειξη αξιοπιστίας (Davis, 1987, σ. 32).

Τα στατιστικά αποτελέσματα της έρευνας κατέληξαν σε συντελεστές Cohen kappa που κυμάνθηκαν στις διάφορες κατηγορίες από .45 - .82. Το γεγονός αυτό φαίνεται να υποστηρίζει τον ισχυρισμό πως οι καταγραφές και παρατηρήσεις στοιχείων ποιότητας της κίνησης βάσει των κατηγοριών Effort/Shape που ορίζει η θεωρία του Laban, «...μπορούν έπειτα από κατάλληλο ερευνητικό σχεδιασμό και εκπαίδευση να είναι αξιόπιστες...» (Davis, 1987, σ. 33).

Αξιολόγηση της κίνησης (χορευτικής και μη)

Είναι γεγονός ότι ο χορός αποτελεί βασικό αντικείμενο σπουδών ενταγμένο στα αναλυτικά προγράμματα εκπαίδευσης πολλών χωρών. Παράλληλα, ακαδημίες και σχολές χορού προετοιμάζουν επαγγελματίες χορευτές, παρέχοντάς τους γνώσεις σχετικές με την τεχνική, την αισθητική, την κινησιολογία, τη χορογραφία, την ιστορία, την ορολογία, την κριτική, κ.ά.. Τέλος, συγγράμματα και οδηγοί σπουδών παρέχουν οδηγίες στους εκπαιδευτές σχετικά με τη διδασκαλία του αντικείμενου. Παρά ταύτα, «παρατηρείται μία έλλειψη κατευθυντήριων γραμμών σχετικά με τις μεθόδους και τις διαδικασίες σύστασης οργάνων αξιολόγησης της επίδοσης μαθητών και σπουδαστών» (Slettum, 1998, σ. 33). Από την άλλη πλευρά, μολονότι ο χο-

ρός αφορά μια μορφή μη-λεκτικής κινητικής συμπεριφοράς, που στο πλαίσιο κλάδων, όπως π.χ. η ψυχανάλυση ή η χοροθεραπεία θα κινούσε έντονα το ερευνητικό ενδιαφέρον, εν τούτοις, οι ερευνητικές εργασίες που αφορούν στη μέτρηση της χορευτικής επίδοσης καθεαυτής είναι λιγοστές. Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά σε έρευνες που επιδόθηκαν στην κατασκευή οργάνων αξιολόγησης της επίδοσης (χορευτικής ή κινητικής), στηριζόμενες σε καταγραφές ανεξάρτητων κριτών ή βαθμολογητών, των οποίων η διατομική αξιοπιστία άλλοτε υπολογίζεται και άλλοτε όχι.

Οι Krasnow *et al.* (1997), προσπάθησαν να αναπτύξουν και να δοκιμάσουν εργαλεία μέτρησης που θα χρησιμοποιούνταν για να αξιολογηθούν τα αποτελέσματα της εφαρμογής της μεθόδου «conditioning-with-imagining» στη χορευτική επίδοση και την ευθυγράμμιση του σώματος. Η συγκεκριμένη μέθοδος αποτελούσε ένα συνδυασμό σωματικής και νοερής εξάσκησης και προτεινόνταν από τους ερευνητές ως ένας πιο ολοκληρωμένος τρόπος βελτίωσης των δεξιοτήτων και της επίδοσης των χορευτών. Ειδικά, για τους σκοπούς της έρευνας, σχεδιάστηκε το Performance Competence Evaluation Measure (PCEM), βάσει του οποίου έγινε μια προσπάθεια να ποσοτικοποιηθούν και να μετρηθούν οι εξής τέσσερις διαφορετικές πλευρές της χορευτικής επίδοσης:

1. Η πλήρης εμπλοκή του σώματος στην κίνηση
2. Η σωματική ολοκλήρωση και συνδεδετικότητα
3. Η λειτουργικότητα των συνδέσμων και των άκρων
4. Οι κινητικές δεξιότητες.

Σύμφωνα με τα παραπάνω κριτήρια, εκπαιδεύτηκαν τρεις ειδικοί του χορού ως κριτές προκειμένου να αξιολογήσουν τους χορευτές που συμμετείχαν στην έρευνα. Οι κριτές κατέταξαν τους χορευτές σε καθεμία κατηγορία ξεχωριστά καθώς και σε όλες τις κατηγορίες συνολικά βάσει τριβάθμιων κλιμάκων.

Το PCEM, που αποτελούσε προσαρμογή του Aesthetic Competence Evaluation (ACE) – Chatfield και Byrnes (1990), μπόρεσε να καταγράψει με εγκυρότητα αλλαγές στη χορευτική επίδοση, που οφείλονταν στην εξάσκηση με τη συγκεκριμένη μέθοδο, καθώς και στην εξοκείωση με τη διαδικασία. Παράλληλα, κατάφερε να επιδείξει υψηλές τιμές σε ελέγχους διατομικής αξιοπιστίας (.82 - .99), η οποία και υπολογίστηκε βάσει του συντελεστή Cronbach alpha.

Οι Looney και Heimerdinger (1991), σε μια προσπάθεια να αναπτύξουν ένα όργανο μέτρησης που θα μπορούσε με εγκυρότητα να αξιολογήσει την επίδοση χορευτών κοινωνικού χορού (π.χ. βάλς, τσα - τσα, φοξ τροτ, κ.ά), κατέληξαν στην κατάρτιση μιας λίστας κριτηρίων-συστατικών της

"καλής" χορευτικής επίδοσης. Συγκεκριμένα, προς διευκόλυνση της διαδικασίας αξιολόγησης όρισαν τις παρακάτω πέντε κατηγορίες, καθεμία από τις οποίες απαρτιζόνταν από επιμέρους στοιχεία:

1. Η ικανότητα του ατόμου να στέκεται ως επικεφαλής του ζευγαριού/ να ακολουθεί
2. Η δραστηριότητα των πελμάτων ως προς τους βηματισμούς
3. Το χορευτικό ύφος
4. Η ικανότητα του ατόμου να ακολουθεί το ρυθμό της μουσικής
5. Η συνολική εμφάνιση.

Το εν λόγω όργανο μέτρησης δόθηκε σε εκπαιδευτές χορού (επαγγελματίες και σπουδαστές), οι οποίοι αξιολόγησαν την επίδοση δώδεκα ζευγαριών. Οι εκπαιδευτές χορού βαθμολόγησαν βάσει των πέντε κατηγοριών την παρουσία ή την απουσία των κινητικών συμπεριφορών που θεωρούνται βασικές για την επιτυχημένη εκτέλεση του χορού φοξ τροτ. Η έρευνα διεξήχθη σε τρία διαφορετικά στάδια/ ημέρες, προκειμένου να ελεγχθεί το μέγεθος της συνέπειας των κριτών αναφορικά με την εφαρμογή των κριτηρίων αξιολόγησης κατά τις διαφορετικές ημέρες.

Στο πρώτο στάδιο, ελέγχθηκε η λογική εγκυρότητα του οργάνου, η δυνατότητα γενίκευσης των καταγραφών αξιολόγησης της επίδοσης των χορευτών βάσει μιας λίστας 25 κατηγοριών, καθώς και η ενδοατομική αξιοπιστία τριών κριτών, επαγγελματιών του είδους, η οποία αποδείχθηκε ικανοποιητική (> .79). Ωστόσο, οι κριτές αντιμετώπισαν προβλήματα στην αξιολόγηση των κατηγοριών β και γ (δραστηριότητα των πελμάτων ως προς τους βηματισμούς, χορευτικό ύφος). Ταυτόχρονα, υπόδειξαν την ανάγκη για την ύπαρξη εγχειριδίου οδηγιών, που θα τους βοηθούσε ως προς την «βαθμονόμηση» των παρατηρήσεών τους.

Στο δεύτερο και τρίτο στάδιο, χρησιμοποιήθηκαν πέντε και τέσσερις κριτές αντίστοιχα, λιγότερο έμπειροι αλλά γνώστες του είδους, οι οποίοι κλήθηκαν να βαθμολογήσουν βάσει μιας συνοπτικότερης και περισσότερο εύχρηστης έκδοσης του οργάνου. Η ενδοατομική αξιοπιστία για τη συνολική βαθμολογία των συμμετεχόντων στην έρευνα κυμάνθηκε από .64 - .99 στο δεύτερο στάδιο και από .73 - .96 στο τρίτο στάδιο. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι πιο αξιόπιστες καταγραφές ήταν των κριτών με τη μεγαλύτερη εμπειρία και εξοκείωση στο αντικείμενο. Ωστόσο, παράλληλα έδειξε ότι θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν το όργανο με επιτυχία και άτομα λιγότερο εξειδικευμένα με την προϋπόθεση να εκπαιδευτούν κατάλληλα. Προκειμένου να αποφασιστεί ποια πηγή σφάλματος (μέλη του δείγματος, βαθμολογητές, στάδια-ημέρες μέτρησης) επηρέαζε περισσότερο τη μεταβλητότητα των δεδομένων, προχώρησαν στη

στατιστική τους επεξεργασία. Για τη στατιστική επεξεργασία των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε και στα τρία στάδια η θεωρία της γενικευσιμότητας (Generalizability Theory).

Στην έρευνα της Slettum (1998), χρησιμοποιήθηκαν πέντε ειδικοί στον παραδοσιακό χορό ως κριτές των βασικών χορευτικών δεξιοτήτων και της χορευτικής επίδοσης μαθητών της τέταρτης τάξης του Δημοτικού σχολείου που εκτελούσαν τον χορό «Yesh Lanu Taish» από το Ισραήλ. Για τους σκοπούς της έρευνας σχεδιάστηκε ένα όργανο αξιολόγησης, το οποίο αρχικά περιελάμβανε τέσσερις κατηγορίες κριτηρίων διαχωρισμού, προσδιορισμένων ανάλογα με τους σκοπούς της έρευνας. Τα κριτήρια αυτά ήταν εύκολα παρατηρήσιμα και θα χρησιμοποιούνταν για το διαχωρισμό των διαφορετικών επιπέδων επίδοσης στο συγκεκριμένο χορό. Οι κατηγορίες αυτές μετά από πιλοτικές έρευνες και επαναπροσδιοριστικές συζητήσεις μεταξύ των κριτών διαμορφώθηκαν ως εξής:

1. Βασικά χορευτικά βήματα (χέρια, γλιστρήμα, απομάκρυνση από ζευγάρι, σχηματισμός αψίδας με χέρια)
2. Αλληλουχία
3. Ποιότητα εκτέλεσης
4. Τα στοιχεία μουσικότητα και σχέσεις με το ζευγάρι ως προς το χώρο χρησιμοποιήθηκαν όταν κρίνονταν απαραίτητο.

Οι μαθητές έπρεπε να εκτελέσουν τη χορευτική ακολουθία τέσσερις φορές, από τις οποίες βαθμολογήθηκαν για την πρώτη και τέταρτη προσπάθεια, ενώ η μεγαλύτερη δυνατή βαθμολογία την οποία μπορούσαν να λάβουν ήταν 24. Προκειμένου να διασφαλιστεί η εγκυρότητα των κριτηρίων παρατήρησης, καθώς και η διατομική αξιοπιστία των κριτών, ακολουθήθηκαν οι εξής διαδικασίες:

1. Υπολογίστηκαν ενδοταξικοί συντελεστές για κάθε ξεχωριστή κατηγορία βασιζόμενοι στο μοντέλο one-way ANOVA επαναλαμβανόμενων μετρήσεων.
2. Υπολογίστηκε ο μέσος όρος όλων των μετρήσεων για κάθε μια από τις έξι κατηγορίες δεξιοτήτων της λίστας κριτηρίων, καθώς και η συνολική βαθμολογία, προκειμένου να διασφαλιστεί η διατομική και η ενδοατομική αξιοπιστία κριτών (norm-referenced).
3. Υπολογίστηκε η ποσοστιαία συμφωνία που είχαν οι κριτές, τόσο με τον ερευνητή, όσο και με τις δικές τους καταγραφές (criterion-referenced).

Από τα αποτελέσματα της έρευνας προέκυψε ότι η λίστα κριτηρίων που περιελάμβανε το συγκεκριμένο όργανο αξιολόγησης είχε λογική εγκυρότητα, ήταν γρήγορη και ευκολόχρηστη. Επιπλέον, όλοι οι κριτές, έπειτα από τη λήψη της κατάλληλης εκπαίδευσης, κατάφεραν να επιδείξουν πά-

νω από 90% διατομική συνέπεια με τον ερευνητή. Ωστόσο, οι δείκτες ενδοατομικής και διατομικής αξιοπιστίας για τη συνολική βαθμολογία κυμάνθηκαν από .45 έως .87, γεγονός που αποδόθηκε στα υψηλά επίπεδα χορευτικής επίδοσης όλων των υπό αξιολόγηση μαθητών καθώς και στο γεγονός ότι το μικρό μέγεθος του δείγματος (24 συμμετέχοντες) δεν μπορούσε να αντιπροσωπεύει ένα μεγάλο εύρος δεξιοτήτων επίτευξης. Τέλος, οι ερευνητές υπέδειξαν την καθοριστική σημασία της σωστής εκπαίδευσης των κριτών στη χρήση κριτηρίων αξιολόγησης της χορευτικής επίδοσης.

Η D/M/T/TAP (Observational Talent Assessment Process in Dance, Music, Theater), αποτελούσε μέρος ενός γενικότερου προγράμματος του Υπουργείου Παιδείας των Η.Π.Α., το οποίο ξεκίνησε το 1991 και προορίστηκε για την αξιολόγηση της επίδοσης ταλαντούχων και προικισμένων μαθητών στο χορό, τη μουσική και το θέατρο. Η εργασία των Oreck *et al.* (2004), περιγράφει ευρήματα από δύο διαφορετικές εφαρμογές του D/M/T/TAP Measure, στην προσπάθεια να εντοπιστούν μαθητές που είναι έτοιμοι για ένταξη σε τμήματα προχωρημένων και να εξακριβωθεί ερευνητικά τι σημαίνει να είσαι ταλαντούχος και προικισμένος μαθητής. Σύμφωνα με το σχέδιο της έρευνας, οι μαθητές έπρεπε να παρακολουθήσουν πέντε συνεδρίες μαθημάτων. Κατά τις συνεδρίες τρεις βαθμολογητές κατέτασαν τους μαθητές βάσει πενταβάθμιων κλιμάκων, σύμφωνα με προκαθορισμένα κριτήρια, θεσπισμένα από ειδικούς εκπαιδευτές της ArtsConnection (1993). Η διατομική αξιοπιστία του οργάνου στην τέταρτη συνεδρία ήταν .67 για τη μουσική, .82 για το χορό, και .74 για το θέατρο. Επιπλέον, η διασφάλιση της εγκυρότητας (τόσο της δομικής όσο και του περιεχομένου), συνέβαλε κατά τρόπο ώστε το D/M/T/TAP να μπορέσει να εντοπίσει τους ταλαντούχους και προικισμένους μαθητές και να προσφέρει χρήσιμες πληροφορίες για τις δυνατότητες, τα ενδιαφέροντα και τους τρόπους μάθησης κάθε μαθητή ξεχωριστά.

Το όργανο MAiD (Multidimensional Assessment in Dance) του Warburton (2000), στηρίχθηκε στη θεωρία του Laban και σχεδιάστηκε με σκοπό να εξετάσει την ανάπτυξη της ικανότητας εμπέδωσης βασικών εννοιών που σχετίζονται με το χορό και αφορούν αφενός, στο τι κάνει ο χορευτής (π.χ. μετακινείται, αναπηδά κ.α.), και αφετέρου, στο πώς και πού κάνει (π.χ. προσπάθεια, χώρος). Το όργανο MAiD αποδείχθηκε έγκυρο και αξιόπιστο πολυδιάστατο όργανο αξιολόγησης της εξέλιξης της γνώσης της σχετικής με το περιεχόμενο του χορού, καθώς και της ικανότητας των εξεταζόμενων να αντιλαμβάνονται και να παράγουν βασικές συνιστώσες της κίνησης. Σύμφωνα με το ερευνητικό

σχέδιο, οι κριτές αφού παρακολούθουσαν βιντεοσκοπημένες εκτελέσεις χορευτικών φράσεων, αξιολογούσαν τους μαθητές βάσει προκαθορισμένων κριτηρίων (rubrics), που αφορούσαν στην ικανότητά τους να αναγνωρίζουν, να αναπαράγουν και να εκφράζουν τη σημασία της κίνησης καθώς και τη χρήση χώρου και της κίνησης. Οι βιντεοσκοπημένες κινητικές φράσεις ήταν σχεδιασμένες να αυξάνουν σε συνθετότητα σύμφωνα με το αναπτυξιακό στάδιο του μαθητή (2-15 χρ.). Ο μαθητής κατατάσσονταν και ελέγχονταν ως προς τις επιδόσεις του ανάλογα με το αναπτυξιακό του στάδιο.

Η έρευνα της McCoubrey (1984), ήλεγξε την ερευνητική υπόθεση ότι από τις καταγραφές των παρατηρήσεων ανεξάρτητων κριτών, οι οποίες διεξάγονται βάσει του τετράπτυχου "Βάρος, Χώρος, Χρόνος και Ροή" (που ορίζει η θεωρία Effort/Shape του Laban ως καθοριστικό παράγοντα για την ανάλυση της ανθρώπινης κίνησης), μπορούν να ληφθούν στατιστικά σημαντικοί δείκτες διατομικής αξιοπιστίας. Στη συγκεκριμένη έρευνα χρησιμοποιήθηκαν ως κριτές τριάντα τέσσερις (34) ειδικοί στην ανάλυση της κίνησης με βάση το σύστημα Laban. Από αυτούς ζητήθηκε να καταγράψουν -βάσει ειδικά κατασκευασμένου οργάνου μέτρησης- την παρουσία ή την απουσία ποιότητων της κίνησης ενός ατόμου που έπαιζε τσέλο (π.χ. βαριά, παρατεταμένη και ελεύθερη κίνηση κ.ά), οι οποίες εμφανίζονταν οποιαδήποτε στιγμή στη διάρκεια των διαστημάτων συστηματικής παρατήρησης.

Προκειμένου να αξιολογηθεί η διατομική αξιοπιστία των κριτών χρησιμοποιήθηκαν δύο μέθοδοι ανάλυσης. Αρχικά, υπολογίστηκε για κάθε ζευγάρι ποιότητων Προσπάθειας (π.χ. δυνατά-ανάλαφρα) ένας ενδοκατηγοριακός (intra-class) συντελεστής συσχέτισης. Μέσω του ενδοκατηγοριακού (intra-class) συντελεστή συσχέτισης επιχειρήθηκε να διασφαλιστεί η συνέπεια των βαθμολογητών ως προς τα στοιχεία της Προσπάθειας (π.χ. ως προς το Βάρος). Στη συνέχεια, για να διασφαλιστεί η αξιοπιστία των καταγεγραμμένων αποτελεσμάτων για κάθε ποιότητα (π.χ. παρουσία ή απουσία δυνατής ποιότητας κίνησης), υπολογίστηκε ένας συντελεστής Chi square. Ένας μη σημαντικός συντελεστής Chi square αναμενόταν να καταδεικνύει συνέπεια ως προς τις κρίσεις. Δηλαδή, αναμενόταν να δηλώνει πως δεν υπήρχαν διαφορές μεταξύ των κριτών ως προς τον προσδιορισμό της απουσίας ή της παρουσίας της εκάστοτε ποιότητας της Προσπάθειας (McCoubrey, 1984, σ. 48).

Από τα αποτελέσματα της έρευνας προέκυψε ότι όλοι οι παράγοντες της Προσπάθειας, εκτός από αυτόν της Ροής, βαθμολογήθηκαν με συνέπεια από όλους τους κριτές. Η συνέπεια όλων των κρι-

τών αναδείχτηκε εξαιτίας του ότι οι ενδοκατηγοριακοί συντελεστές συσχέτισης κυμάνθηκαν από .67 έως .99, γεγονός που υποδεικνύει αποδεκτή αξιοπιστία. Επιπλέον, όσον αφορά στη διατομική αξιοπιστία κριτών, όλες οι ποιότητες της Προσπάθειας βαθμολογήθηκαν με συνέπεια και από τους 34 κριτές. Εξαιρέση αποτέλεσαν τα στοιχεία της ελεύθερης ροής, της ελεύκτης χρήσης του χώρου και της συνεχόμενης κίνησης, στοιχεία των οποίων η εκτίμηση συχνά αποτελεί λόγο διαφωνίας μεταξύ των παρατηρητών. Μια από τις εξηγήσεις που έδωσαν οι ερευνητές, ήταν η πιθανότητα να έχουν επηρεαστεί οι ερμηνείες των κριτών από τις πολιτισμικές τους καταβολές. Άλλωστε, όπως επισημαίνει η McCoubrey (1984, σ. 54), στηριζόμενη στους Bartenieff και Lewis, πολλές διαπολιτισμικές έρευνες κατά καιρούς έχουν επισημάνει πως οι χοροί και οι κινητικές συνήθειες εθνικών ομάδων, κοινωνικών τάξεων και ιστορικών περιόδων, μπορούν να διαχωριστούν από την κινητική ανάλυση ειδικά των στοιχείων της Προσπάθειας. Και σε αυτή την έρευνα τονίζεται η σημασία της σωστής εκπαίδευσης των κριτών ως προς την εφαρμογή ελέγχων ανάλυσης και αξιολόγησης της κίνησης.

Οι Koch *et al.* (2001) εξέτασαν τα ποσοστά συμφωνίας μεταξύ πέντε αρχάριων κριτών που κλήθηκαν να χρησιμοποιήσουν το Kestnberg Movement Profile (KMP). Οι κριτές, οι οποίοι ήταν πτυχιούχοι σπουδαστές χοροθεραπείας, συμπλήρωσαν 45 ώρες βασικής εκπαίδευσης με το όργανο KMP. Οι καταγραφές των κριτών αφορούσαν στην παρατήρηση της κινητικής συμπεριφοράς τεσσάρων ενηλίκων συμμετεχόντων ως δείγμα στην έρευνα, που κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της ήταν κλινικά υγιείς. Οι καταγραφές πραγματοποιήθηκαν κατόπιν παρατήρησης της 30 λεπτής βιντεοσκοπημένης συνομιλίας που είχε κάθε συμμετέχων με τον πρώτο συγγραφέα της έρευνας. Αυτές απευθύνονταν στις τρεις από τις εννέα διαστάσεις του KMP και συγκεκριμένα στις:

1. Ρυθμικές εναλλαγές στην ένταση των μυών του σώματος (Tension-flow rhythms)
2. συμμετρικές αλλαγές του σχήματος του σώματος σε γενικές περιβαλλοντικές συνθήκες π.χ. αέρας, φως, κ.ά (Bipolar shape-flow)
3. μη συμμετρικές αλλαγές του σχήματος του σώματος σε ξεχωριστά ερεθίσματα (Unipolar shape-flow).

Για κάθε έναν από τους τέσσερις συμμετέχοντες στην έρευνα, οι κριτές κατασκεύασαν για κάθε κατηγορία ξεχωριστά KMP διαγράμματα, στα οποία διαφαίνονταν η συχνότητα με την οποία οι πρώτοι παρουσίαζαν τις υπό εξέταση συμπεριφορές. Στη συνέχεια, τα διαγράμματα αυτά δόθηκαν προς επεξεργασία με βάση ειδικά κατασκευασμένο λογισμικό για το KMP.

Τα αποτελέσματα της έρευνας επέδειξαν αυσινία ως προς την διατομική αξιοπιστία των κριτών, οι οποίοι συνάντησαν εξαιρετική δυσκολία με την κατηγορία unipolar shape-flow. Η θεωρία της γενικευσιμότητας χρησιμοποιήθηκε για τον υπολογισμό της διατομικής αξιοπιστίας των κριτών που συμμετείχαν στην έρευνα. Η χρήση της συγκεκριμένης θεωρίας κρίθηκε απαραίτητη γιατί σύμφωνα με τους ερευνητές, επιτρέπει ταυτόχρονη ποσοτικοποίηση πολλών πηγών σφάλματος/μεταβλητότητας, που μπορεί να οφείλονται στους βαθμολογητές, στις υπό εκτίμηση κατηγορίες, στους συμμετέχοντες ως δείγμα στην έρευνα καθώς και στις αλληλεπιδράσεις ή τους συνδυασμούς των παραπάνω παραμέτρων. Παρ' όλα αυτά, η μεταβλητότητα με την οποία κάποιοι κριτές παρατηρούσαν περισσότερες κινητικές συμπεριφορές, σε σχέση με κάποιους άλλους, ήταν μεγαλύτερη από ότι θα επιθυμούσαν οι σχεδιαστές της έρευνας. Οι κριτές φάνηκαν αυσινείς ως προς τη βαθμολόγηση των κατηγοριών σε όλες τις αναλύσεις (tension-flow rhythms, bipolar shape-flow και unipolar shape-flow), γεγονός που αποδόθηκε σε πολλούς παράγοντες. Ανάμεσα στους παράγοντες ήταν η περιπλοκότητα του οργάνου KMP, η ανεπαρκής εκπαίδευση των κριτών, τα προβλήματα σχετικά με τους λειτουργικούς ορισμούς, καθώς και η απουσία προτύπων σύγκρισης και αναφοράς που θα διευκόλυναν συγκρίσεις και αναλύσεις, απελευθερώνοντάς τες από ενδεχόμενες προκαταλήψεις.

Σκοπός της δημιουργίας του Spatial Kinesthetic Awareness Test (SKAT) από τους Minton και McGill (1998), ήταν η αξιολόγηση των αλλαγών στην κιναισθητική ενημερότητα του χώρου (SKA) των χορευτών που συμμετείχαν στην έρευνα, οι οποίες μπορεί να προέκυπταν από συμμετοχή σε μαθήματα τεχνικής χορού. Παράλληλα, ήταν η συσχέτιση των αλλαγών αυτών με τη συμπεριφορά κάθε δασκάλου κατά τη διεξαγωγή του μαθήματος.

Σύμφωνα με τη μεθοδολογία της έρευνας, οι χορευτές βιντεοσκοπήθηκαν στην αρχή και το τέλος του διδακτικού τριμήνου, κατά την εκτέλεση των 16 αντικειμένων - ασκήσεων του οργάνου SKAT, οι οποίες αφορούσαν στην τοποθέτηση/στάση των μελών και το σχήμα του σώματος, βάσει και των οποίων αξιολογήθηκαν (5-βαθμια κλίμακα). Παράλληλα, οι δάσκαλοι του χορού βιντεοσκοπήθηκαν και αξιολογήθηκαν βάσει του οργάνου PETAI (Physical Education Teacher Assessment Instrument, Phillips *et al.*, 1986), ως προς τη συχνότητα εμφάνισης των εξής συμπεριφορών:

4. Διδασκαλία: προγραμματισμένη επίδειξη, ανταπόκριση και επίδειξη, έλεγχος, ανατροφο-

δότηση ως προς την επίδοση, ανατροφοδότηση για αύξηση της παρακίνησης.

5. Διαχείριση τάξης: έναρξη και λήξη μαθήματος, εξοπλισμός, οργάνωση και ομαδοποίηση των μαθητών, συμβουλές, διαχείριση ανεπιθύμητων συμπεριφορών, άλλες δραστηριότητες.

Το όργανο μέτρησης SKAT (το οποίο αποτελούσε προσαρμογή του Hill Test (1981)- τέστ κιναισθησίας για τυφλά παιδιά), υποβαλλόμενο σε ελέγχους αξιοπιστίας επαναλαμβανόμενων μετρήσεων, κατέγραψε με επιτυχία σημαντικές αλλαγές στην SKA, συσχετιζοντάς τες θετικά με συγκεκριμένες συμπεριφορές, όπως π.χ. την ανατροφοδότηση, την παρακίνηση και την επίδειξη, ως ανταπόκριση ($r=.81$). Με αυτό τον τρόπο επιβεβαιώθηκαν τα ευρήματα της έρευνας των Fortin και Seidentop (1995), σύμφωνα με την οποία «.. η επάρκεια του δασκάλου δεν έχει να κάνει τόσο πολύ με το τι γνωρίζει ο δάσκαλος όσο με το πως χρησιμοποιεί αυτή τη γνώση στο μάθημα...».

Οι Kassing και Mortensen (1981-82), στηριζόμενοι στην «έρευνα δράσης», χρησιμοποίησαν πιλοτικά υπό μορφή δοκιμής ένα μοντέλο αξιολόγησης για το μπαλέτο. Συγκεκριμένα, αφού κατασκεύασαν κριτήρια ταξινόμησης για τον έλεγχο της επίδοσης των χορευτών, εφάρμοσαν αξιολόγηση σε πραγματικές συνθήκες μαθήματος, δίνοντας έμφαση στην ατομική επίδοση του μαθητή και όχι στη σύγκρισή του με άλλους. Ταυτόχρονα, δοκίμασαν συνδυαστικά και άλλες τεχνικές αξιολόγησης, όπως π.χ. την αυτοαξιολόγηση, την αξιολόγηση από συμμαθητές, τη βιντεοσκόπηση, την ομαδική αξιολόγηση κ.α.

Επίσης, ενδιαφέρον προκαλούν οι μελέτες Σέρβων και Κροατών ειδικών του χορού και της Φυσικής Αγωγής, οι οποίοι μελετούν την ικανότητα εκτέλεσης και απόδοσης ολόκληρων χορών ή μεμονωμένων κινητικών μοτίβων σε σχέση με τις κινητικές ικανότητες και τα μορφολογικά χαρακτηριστικά των κατά περίπτωση συμμετεχόντων στις έρευνες.

Συγκεκριμένα, οι Miletic, Katic και Sekulic (2000), μέτρησαν τις επιδόσεις ενός δείγματος 55 επτάχρονων μαθητριών στις κινητικές δεξιότητες συντονισμός/ευκίνησια, ταχύτητα κίνησης, εκρηκτική - στατική - επαναληπτική δύναμη, ευλυγισία, αντίληψη ρυθμικών δομών, χρησιμοποιώντας ως όργανα μέτρησης τις τρεις δέσμες δοκιμασιών που προτάθηκαν στην έρευνα των Katic, Bonacin και Blazevitz(2000), και φάνηκαν να συσχετίζονται με τη χορευτική επίδοση.

Τα αποτελέσματα των μετρήσεων συσχετίστηκαν θετικά με την επίδοση των μαθητριών σε εκτελέσεις συγκεκριμένων ακολουθιών από τους χορούς waltz & polka. Τα αποτελέσματα των μετρήσεων, αφού υποβλήθηκαν σε ελέγχους αντικειμενικότητας και ευαισθησίας, αποδείχθηκαν επαρκή,

ορθά επιλεγμένα και δομημένα προκειμένου να χαρακτηριστούν όργανα μέτρησης της χορευτικής επίδοσης. Οι επιδόσεις των μαθητριών βιντεοσκοπήθηκαν και αξιολογήθηκαν από πέντε κριτές ειδικούς του χορού και της Φυσικής Αγωγής, και η μεταξύ τους αξιοπιστία υπολογίστηκε για το $waltz=.97$ και για την $polka=.94$. Από τα αποτελέσματα της έρευνας διαπιστώθηκε επιπλέον πως οι μαθήτριες που επέδειξαν υψηλές επιδόσεις ως προς το ρυθμικό τους συντονισμό (δοκιμασίες αξιολόγησης: χτύπημα τυμπάνου με το χέρι, χτύπημα τυμπάνου με το πόδι $-f/20$ s), την ταχύτητα της κίνησης (δοκιμασίες αξιολόγησης: ελαφριά χτυπήματα-tapping- χεριού, ποδιού, σε τοίχο $-f/15$ sec), την ευκινησία (δοκιμασίες αξιολόγησης: διπλώση από καθιστή θέση-cm, αριστερό/δεξί βαθύ κάθισμα- βαθμός) και την εκρηκτική δύναμη (δοκιμασία αξιολόγησης: άλμα σε μήκος χωρίς φόρα: cm) , εμπέδωσαν γρηγορότερα και αποτελεσματικότερα τα βήματα του χορού.

Οι Jovic et al. (2004), εξέτασαν και επιβεβαίωσαν την αρχική ερευνητική υπόθεση, που αφορούσε στο πως μπορεί να προβλεφθεί η επιτυχημένη εκτέλεση του παραδοσιακού χορού «Moravac», βάσει των επιδόσεων των εξεταζόμενων σε επιλεγμένες δοκιμασίες κινητικών ικανοτήτων. Σύμφωνα με προηγούμενη έρευνα των Metikoš et al., (1989), οι δοκιμασίες περιλάμβαναν 3 μεταβλητές για την κινητική απόδοση ρυθμικών δομών, 3 μεταβλητές για την ταχύτητα, 3 μεταβλητές για το συντονισμό, 4 μεταβλητές για τη δύναμη και 3 μεταβλητές για την ευλυγισία.

Χρησιμοποιώντας ως δείγμα 285 φοιτήτριες Φυσικής Αγωγής 18-24 χρονών και τρεις κριτές ειδικούς στο χορό, κατέγραψαν βάσει πενταβάθμιας κλίμακας την επίδοση τους στο χορό «Moravac», όπου:

6. Βαθμός 10, σήμαινε τη σωστή εκτέλεση της χορευτικής δομής, μεγάλο εύρος της κίνησης, υψηλή αισθητική εκφραστικότητα σε συνοδεία με τη μουσική

7. Βαθμός 5, σήμαινε τη μη σωστή εκτέλεση του χορού, στο σύνολό του, σημαντικά λάθη στη στάση-τοποθέτηση του σώματος και καμία αρμονία μουσικής-κίνησης.

Στη συνέχεια, υπολογίστηκε ο μέσος όρος των βαθμολογιών που έδωσαν οι κριτές. Με ανάλυση παλινδρόμησης διερευνήθηκε η σχέση ανάμεσα στις ανεξάρτητες μεταβλητές (κινητικές ικανότητες) και την εξαρτημένη (επιτυχημένη εκτέλεση του χορού). Ο συντελεστής πολλαπλής συσχέτισης που προέκυψε ήταν .62 και δηλώνει ότι υπήρξε δυνατή γραμμική συσχέτιση ανάμεσα στις προβλεπόμενες μεταβλητές και την επίδοση στο χορό «Moravac».

Οι Vlastic, Oreb και Furjan-Mandić (2007) χρησιμοποίησαν για την έρευνά τους ένα δείγμα αποτελούμενο από 113 τριτοετείς φοιτητές του Πανε-

πιστημίου της Κινησιολογίας του Ζάγκρεμπ. Στη συνέχεια, προσπάθησαν να αποδείξουν κατά πόσο ήταν δυνατό να προβλεφθεί ο βαθμός προόδου των μελών του δείγματος στο πρακτικό μέρος του μαθήματος του χορού, μέσω της αξιολόγησης -βάσει δοκιμασιών και μετρήσεων- των κινητικών τους ικανοτήτων και των μορφολογικών τους χαρακτηριστικών. Την πρώτη εβδομάδα των μαθημάτων στο αντικείμενο του χορού συλλέχθηκαν δεδομένα μέσα από 15 κινητικές δοκιμασίες. Τα δεδομένα ήταν σχετικά με τις κινητικές ικανότητες -αντίληψη ρυθμικών δομών, συντονισμός, εκρηκτική δύναμη και ευλυγισία- και τα μορφολογικά χαρακτηριστικά -βάρος του σώματος, ύψος, και σωματικό λίπος - των φοιτητών. Στο τέλος του εξαμήνου, οι χορευτικές επιδόσεις των φοιτητών αξιολογήθηκαν από τρεις κριτές, ειδικούς στο χορό. Οι φοιτητές, οργανωμένοι σε ομάδες των πέντε ατόμων, έπρεπε να αναγνωρίσουν τη μουσική και να εκτελέσουν -κάθε ένας ξεχωριστά- χορούς που ήδη είχαν διδαχθεί, οι οποίοι ήταν κατανεμημένοι σε πέντε ομάδες ανάλογα με τη συνθετότητά τους (από τους πιο απλούς στους πιο σύνθετους, ανάλογα με τη ρυθμική αγωγή, τις εναλλαγές στις κατευθύνσεις, τις αλληλουχίες των βημάτων, κ.α.).

Η επίδοση στην πρώτη ομάδα χορών που χαρακτηρίζονταν από ρυθμική περιπλοκότητα/αλλαγές στο ρυθμό, στις κατευθύνσεις, στις στροφές, στα ζευγάρια, φάνηκε να συσχετίζεται θετικά κυρίως με την ικανότητα αντίληψης ρυθμικών δομών και τη μάζα του σώματος. Η επίδοση στη δεύτερη ομάδα χορών -πλούσιοι σε άλματα και αναπηδήσεις, λιγότερο περίπλοκα ρυθμικά σχήματα- σχετίστηκε κυρίως με τη μάζα του σώματος και την εκρηκτική δύναμη. Η επίδοση στην τρίτη ομάδα χορών- τονισμένο το αισθητικό στοιχείο- έδειξε μικρή συσχέτιση με τις προβλεπόμενες μεταβλητές, δεδομένου ότι το υποκειμενικό στοιχείο έκανε δύσκολη την αξιολόγηση των αισθητικών παραμέτρων. Οι επιδόσεις στην τέταρτη ομάδα χορών- απλοί χοροί με πιο αργή χρονική αγωγή και συνδυασμούς κινήσεων διαφόρων μελών του σώματος- φάνηκε να συσχετίζονται με την παράμετρο του ύψους, δεδομένης και της ποικιλομορφίας στις εναλλαγές (πιο κοντοί χορευτές = ικανότεροι). Τέλος, οι επιδόσεις στην πέμπτη ομάδα χορών -απλοί χοροί με πολλές στροφές και μεγάλο πλάτος κίνησης-φάνηκε να συσχετίζονται θετικά με την ευλυγισία και την ευκινησία των χορευτών. Ωστόσο, ο σχεδιασμός της έρευνας, μολονότι ήταν προκαθορισμένος με σαφήνεια, ως προς τη συλλογή των δεδομένων σχετικών με τις κινητικές ικανότητες και τα μορφολογικά χαρακτηριστικά, φάνηκε να στηρίζει την αξιολόγηση της χορευτικής επίδοσης των φοιτητών στην υποκειμενική αξιολόγηση των κριτών, στοιχείο που θα έπρεπε να τεθεί υπό περαιτέρω διερεύνηση.

Οι Ulrich, Ulrich και Branta (1988), διεξήγαγαν έρευνα προκειμένου να καθορίσουν τις ελάχιστες δυνατές συνθήκες παρατήρησης που απαιτούνται προκειμένου να μπορέσουν να γενικευτούν στοιχεία σχετικά με τη βαθμολόγηση αδρών κινητικών δεξιοτήτων, όπως π.χ. η αναπήδηση, το άλμα και το τρέξιμο. Το δείγμα αποτέλεσαν δώδεκα παιδιά ηλικίας 33 έως 111 μηνών, τα οποία βιντεοσκοπήθηκαν πέντε φορές κατά την εκτέλεση καθεμίας από αυτές τις δεξιότητες και βαθμολογήθηκαν από κριτές κατάλληλα εκπαιδευμένους για τους σκοπούς της έρευνας. Ένα από τα σχέδια έρευνας που χρησιμοποιήθηκαν, απαιτούσε την παρουσία ενός κριτή, ο οποίος θα βαθμολογούσε τις τρεις δοκιμές κάθε εξεταζόμενου. Από τα αποτελέσματα της έρευνας προέκυψε πως η αναπήδηση ήταν η μόνη δεξιότητα που έλαβε αποδεκτούς δείκτες αξιοπιστίας (πάνω από .80). Αυτό συνέβη εξαιτίας του ότι δεν απαντήθηκε το ερώτημα για τις δεξιότητες άλμα και τρέξιμο, πόσες προσπάθειες χρειάζεται να εκτελεστούν προκειμένου η ενδοατομική αξιοπιστία ενός παρατηρητή να πλησιάσει τον συντελεστή-κριτήριο .80.

Τέλος, χαρακτηριστικά αναφέρεται και η προσπάθεια του Arts Education Consensus Project (Η.Π.Α, 1994), βάσει της οποίας για πρώτη φορά σε κρατικό επίπεδο προσδιορίστηκαν στόχοι και αναπύχθηκαν εξειδικευμένα μοντέλα αξιολόγησης για τις παραστατικές τέχνες (π.χ. χορός, μουσική κ.α.). Η NAEP (National Assessment of Educational Progress) δοκίμασε αυτά τα μοντέλα πιλοτικά το 1995 στην 4η και 8η τάξη, και το 1997 στη 12η. Όσον αφορά στο χορό, σχεδιάστηκαν ασκήσεις γνώσεων και δοκιμασίες δεξιοτήτων, στις οποίες θα καταγράφονταν οι επιδόσεις των μαθητών μέσα από διαδικασίες εκτέλεσης, δημιουργίας και ανταπόκρισης. Παρά ταύτα, μολονότι η έρευνα ήταν προσχεδιασμένη με σαφήνεια, η αξιολόγηση των επιδόσεων των μαθητών δεν πραγματοποιήθηκε για το χορό λόγω ανεπάρκειας του δείγματος (NAEP, 1997).

Σχόλια και Συζήτηση

Η κίνηση χαρακτηριζόμενη ως «προ-λεκτική» ή «μη-λεκτική» συμπεριφορά, πάντα θεωρούνταν συμπληρωματική της γλώσσας, δεδομένου ότι οι βασικές της ιδιότητες ήταν ταυτόχρονα «αόρατες» και παρατηρήσιμες. Για το λόγο αυτό, όσοι ασχολήθηκαν με την ανάλυση της κίνησης «φάνταζαν κατ' ουσίαν ως μυστικιστές» που μπορούσαν να αναγνωρίσουν στοιχεία και πληροφορίες τα οποία δεν γίνονταν αντιληπτά με «γυμνό μάτι» (Daly, 1988, σ. 41). Ωστόσο, το γεγονός αυτό δεν αποθάρρυνε όσους από τους ερευνητές θέλησαν να αναλύσουν τη δομή και το περιεχόμενό της.

Αυτοί, δίνοντας έμφαση είτε στην ψυχολογία (Kestenberg, 1965; Davis, 1987), είτε στη φυσική (Darwin, 1965), είτε στην κοινωνιολογία (Lomax, Bartenieff & Paulay, 1968), είτε στην ανθρωπολογία και τον πολιτισμό (Birdwhistell, 1970), αναζητήσαν μέσα από τη συστηματική παρατήρηση της κίνησης νοήματα και ερμηνείες επηρεασμένες από τα πολιτικά ή κοινωνικά συμφραζόμενα.

Το νόημα της χορευτικής κίνησης, αν και εντοπίζεται κατά περίπτωση σε διαφορετική πτυχή ανάλογα με το πλαίσιο εμφάνισης, τους δημιουργούς, τους εκτελεστές, το φυσικό περιβάλλον, τους θεατές, μπορεί να αναγνωριστεί και να ερμηνευτεί με τα κατάλληλα ερευνητικά εργαλεία. Η μεθοδολογία ανάλυσης και καταγραφής της κίνησης που προτάθηκε από τον Laban, αποτέλεσε σημείο αναφοράς για πολλούς μελετητές της χορευτικής κίνησης. Χορογράφοι, όπως π.χ. η Mary Wigman (1886-1973) και ο Kurt Jooss (1901-1979), κριτικοί του χορού της Αμερικάνικης σχολής της δεκαετίας 1960-1970, ασχολούμενοι είτε με την αναπαραγωγή χορογραφιών μέσω της σημειογραφίας, είτε με την αξιολόγηση των μηνυμάτων τοπικών χορών (Hackney, 1968; Gellerman, 1978; Kagan, 1978; Ross, 1976; Bartenieff, Hackney True, Van Jile και Wolz, 1984 αναζητήσαν το νόημα στην κίνηση μέσα από τη δική τους οπτική γωνία (Daly, 1988). Παρά το γεγονός ότι η μέθοδος που πρότεινε ο Laban δεν διέθετε την ισχύ εμπειρικών ερευνητικών μεθόδων, βρέθηκε αντιμέτωπη με την πρόκληση να καθιερωθεί και εμπειρικά ως αξιόπιστο σύστημα ανάλυσης της κίνησης. Όπως αναφέρει η Freire (2001, σ. 75) στηριζόμενη στον Vecchi, «...εξαιτίας του έθους και του σκοπού της εξακολουθεί να χρησιμοποιείται μέχρι και σήμερα, στο πλαίσιο πολλών διαφορετικών κλάδων και επιστημών, όπως π.χ. στο θέατρο, στην εκπαίδευση, στη ψυχολογία, την ανθρωπολογία, κ.ά...».

Όπως προκύπτει από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, η συστηματική παρατήρηση και ανάλυση της κίνησης, έχει πολλές φορές αναγνωριστεί ως ο πιο διαδεδομένος τρόπος αξιολόγησης της χορευτικής επίδοσης. Λίστες κριτηρίων και κατηγορίες ταξινόμησης της επίδοσης, συνοδεύουν τους ειδικούς σε εγχειρήματα αυτού του είδους, άλλοτε κατόπιν σωστού σχεδιασμού και στατιστικών αναλύσεων, άλλοτε βάσει υποκειμενικών προτιμήσεων και εμπειριών. Παρόλα αυτά, σύμφωνα με τη Slettum «...η εμπειρία και η εξειδίκευση των ατόμων που χρησιμοποιούν τέτοια μέσα αξιολόγησης δεν διασφαλίζει ταυτόχρονα και την αξιοπιστία των κρίσεων τους...» (Slettum, 1998, σ. 43). Τα ερευνητικά δεδομένα αποδεικνύουν πως προκειμένου οι αναλύσεις να συμβάλλουν στην επέκταση της γνώσης σχετικά με το αντικείμενο, δεν πρέπει να σταματήσουν στο επίπεδο των απλών εμπειρικών παρατηρήσεων.

Αντίθετα, οφείλουν να συνδυαστούν με μεθοδολογίες και θεωρίες άλλων επιστημών (Uysal, 1999). Παράλληλα, στο πλαίσιο ερευνών που απαιτούνται ανεξάρτητοι κριτές ή βαθμολογητές, προκειμένου να ποσοτικοποιηθούν και να αξιολογηθούν αντικειμενικά περιοχές ερευνητικού ενδιαφέροντος, όπως π.χ. η χορευτική κίνηση, η αθλητική επίδοση, κ. ά., είναι πολύ σημαντικό να υπολογίζεται η διατομική αξιοπιστία των κριτών/ βαθμολογητών, στοιχείο πολύ σημαντικό για την εγκυρότητα των αποτελεσμάτων. Η τελευταία αναφέρεται στο επίπεδο της συμφωνίας μεταξύ μιας συγκεκριμένης ομάδας κριτών, βάσει ενός συγκεκριμένου οργάνου, σε μια συγκεκριμένη στιγμή, προσδιορίζοντας την υπό δοκιμασία κατάσταση και όχι το όργανο μέτρησης καθ'αυτό (Stemler, 2004).

Κατά την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας σχετικής με την ανάλυση-αξιολόγηση της κίνησης, εντοπίζεται και ένας αριθμός εργασιών στις οποίες εμπλέκονται ένας ή περισσότεροι κριτές ως αξιολογητές. Ωστόσο, τις περισσότερες φορές δεν παρουσιάζονται στοιχεία σχετικά με την αξιοπιστία των παρατηρήσεων, των καταγραφών, ή των κατηγοριών ανάλυσης που προτείνουν. Επιπρόσθετα, στις λίγες έρευνες που υπολογίζονται οι δείκτες διατομικής αξιοπιστίας, οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται είναι διαφορετικές, στοιχείο που φαίνεται να εξαρτάται από τις συνθήκες της έρευνας (το δείγμα, τα όργανα μέτρησης, τον αριθμό των κριτών, κ. ά) και τις προτιμήσεις των ερευνητών.

Εν κατακλείδι, με βάση τις προαναφερθείσες έρευνες, αναγνωρίζεται η καθοριστική σημασία ενός ειδικά οργανωμένου σχεδίου έρευνας οργανωμένου κατά στάδια, για τη σύσταση οργάνων αξιολόγησης της χορευτικής επίδοσης. Προκειμένου το όργανο αξιολόγησης να προσεγγίζει τη χορευτική διαδικασία με τέτοια ευαισθησία ώστε να συμπεριλαμβάνονται ακόμη και οι πιο λεπτές ποιότητες της κίνησης, απαιτούνται ορισμένες βασικές και απαραίτητες προϋποθέσεις. Αυτές, συνοπτικά αναφέρονται στη θέσπιση κριτηρίων αξιολόγησης βάσει αποδεκτών προτύπων εκτέλεσης, στην ύπαρξη σαφών λειτουργικών ορισμών και οδηγιών σχετικά με τους σκοπούς και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της έρευνας, στην εκπαίδευση και εξάσκηση των κριτών ως προς τη χρήση του οργάνου, καθώς και στη διεξαγωγή ελέγχων εγκυρότητας και αξιοπιστίας βάσει των κατάλληλων στατιστικών μεθόδων.

Πρακτικές Εφαρμογές και Προτάσεις

Η αξιολόγηση, ενταγμένη στην εκπαιδευτική διαδικασία, εξαρτάται από την ερμηνεία. Η ερμηνεία για να γίνει αποδεκτή «...οφείλει να πραγματοποιηθεί υπό τους όρους των χαρακτηριστικών που παρα-

τηρούνται στο χορό, τα οποία και θα κριθούν σε σχέση με την ορθότητα, την καταλληλότητα και τον επιτυχή συνδυασμό τους...» (Adshead et al., 2007, σ. 137). Σύμφωνα με τον Schmid (2003), η πρόοδος, η επάρκεια και η απόδοση των χορευτών μπορεί να ελεγχθεί μόνο μέσω της συστηματικής παρατήρησης της επίδοσης και της βαθμολόγησης των χορευτικών δεξιοτήτων βάσει προκαθορισμένων κριτηρίων. Ο Schmid υποστηρίζει ότι με τον τρόπο αυτό μπορούν να εντοπιστούν ενδεχόμενες αδυναμίες στις μεθόδους διδασκαλίας, ώστε να επαναπροσαρμοστεί ανάλογα το περιεχόμενο σπουδών. Άλλωστε, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Hamalainen (2002), στηριζόμενη στη ρήση του Eisner (1991, σελ. 100) «...εάν δεν γνωρίζουμε τι έχουμε, δεν υπάρχει τρόπος να γνωρίζουμε τι κατέβθυνση πρέπει να ακολουθήσουμε...».

Για μια μορφή παραστατικής τέχνης όπως είναι ο χορός, όπου σύμφωνα με τη Slettum (1998) η ποιότητα της επίδοσης είναι και εκείνη που θα καθορίσει τα επίπεδα της επίτευξης, παραμένει πρόκληση και αναγκαιότητα η θέσπιση ενός οργάνου αξιολόγησης της χορευτικής επίδοσης. Οργάνου που να μπορεί να καταγράψει αξιόπιστα, με βάση ήδη θεσπισμένα πρότυπα, το βαθμό κατά τον οποίο μαθητές και σπουδαστές ελέγχουν, εκτελούν και αναπαράγουν όχι απλώς ένα συγκεκριμένο είδος χορού, αλλά τη δομή και το ύψος της εκάστοτε χορευτικής κίνησης. Στον Ελλαδικό χώρο, παρά το γεγονός ότι στο πλαίσιο του μαθήματος της Φυσικής Αγωγής η αξιολόγηση των μαθητών αποτελεί βασικό στοιχείο της παιδαγωγικής διαδικασίας και δικαιολογείται παιδαγωγικά κυρίως ως μέσο ανατροφοδότησης του μαθητή και του εκπαιδευτικού, αυτές οι προσπάθειες είναι ανύπαρκτες στο αντικείμενο του ελληνικού παραδοσιακού χορού (Φυσική Αγωγή Ε' & ΣΤ' Δημοτικού: Βιβλίο Εκπαιδευτικού, 2006).

Στο σημείο αυτό εντοπίζεται και η αναγκαιότητα μιας αντίστοιχης έρευνας στην Ελλάδα που θα στοχεύει στην κατασκευή ενός έγκυρου και αξιόπιστου οργάνου αξιολόγησης της χορευτικής επίδοσης στο αντικείμενο του ελληνικού παραδοσιακού χορού. Με άλλα λόγια, θα παραθέτει τα σημεία-κλειδιά που πρέπει να ληφθούν υπόψη από τους διδάσκοντες, ώστε αυτοί να οδηγηθούν στη σύσταση έγκυρων και αξιόπιστων διαδικασιών αξιολόγησης των μαθητών/χορευτών, βασισμένων στην επίδοση. Επιπλέον, οι πληροφορίες που παρατέθηκαν στην παρούσα ανασκόπηση θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως έναυσμα για την οργάνωση από φορείς, όπως π.χ. το Υπουργείο Παιδείας, το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, τα Γραφεία Φυσικής Αγωγής κ.α., σεμιναρίων εκπαίδευσης δασκάλων χορού και καθηγητών φυσικής αγωγής, με θέμα την αναγκαιότητα και τη χρηστική σημασία των οργάνων αξιολόγησης της χορευτικής επί-

δοσης. Άλλωστε, κύριο μέλημα των εμπλεκόμενων φορέων στο χώρο της εκπαίδευσης του χορού είναι η απόκτηση μιας ξεκάθαρης εικόνας σχετικά με τις μαθησιακές δυνατότητες ή τους περιορισμούς των μαθητών, ώστε οι δάσκαλοι να είναι σε θέση να διακρίνουν ποιες μέθοδοι είναι απαραίτητες για τη βελτίωση της διδασκαλίας και την ενδυνάμωση της μάθησης.

Προτάσεις για Μελλοντικές Ερευνες

Η παρούσα ανασκόπηση προσδιόρισε την αναγκαιότητα κατασκευής οργάνων αξιολόγησης της χορευτικής επίδοσης, παρέχοντας πληροφορίες σχετικές με τις διαδικασίες έγκυρης καταγραφής και παρατήρησής της. Με βάση τα στοιχεία που ήδη παρατέθηκαν, θα μπορούσε να δοκιμαστεί ερευνητικά η εγκυρότητα και η αξιοπιστία κριτηρίων αξιολόγησης που ήδη υπάρχουν ή να διεξαχθούν έρευνες που θα εστίαζαν εκ νέου στην κατασκευή και εφαρμογή κατηγοριών αξιολόγησης της χορευτικής επίδοσης.

Λαμβάνοντας υπόψη τους παράγοντες που τονίστηκαν στις προαναφερθείσες έρευνες, θα μπορούσαν να δημιουργηθούν κατηγορίες ταξινόμησης για κάθε μία από τις επιμέρους παραμέτρους της χορευτικής επίδοσης. Οι κατηγορίες αυτές θα μπορούσαν στη συνέχεια να δοθούν σε ειδικούς κριτές/δασκάλους χορού, οι οποίοι θα αποφαινόταν για την καταλληλότητά τους ως κριτήρια αξιολόγησης. Επιπλέον, κάνοντας χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας θα μπορούσαν να δημιουργηθούν βιντεοσκοπημένες εκτελέσεις χορών προκειμένου να χρησιμοποιηθούν ως πρότυπα εκτέλεσης του υπό αξιολόγηση χορού, προσφέροντας κατά αυτό τον τρόπο σε κριτές και δασκάλους χορού κοινά πρότυπα σύγκρισης και αναφοράς. Σημαντικές προϋποθέσεις για τη διεξα-

γωγή σωστών αναλύσεων με εμπειρική αξία θα πρέπει να είναι οι προσεκτικά σχεδιασμένοι λειτουργικοί ορισμοί των κριτηρίων αξιολόγησης, η εξειδικευμένη εκπαίδευση των κριτών στις μεθόδους ή τα μέσα καταγραφής που τίθενται υπό δοκιμή, η συνεχής εξάσκηση και οι ελεγχόμενες συνθήκες παρατήρησης. Κατά αυτό τον τρόπο θα μπορούσαν να εντοπιστούν οι αδυναμίες χορευτών και μεθόδων διδασκαλίας, προκειμένου να προαχθεί η μάθηση και να εμποδιστούν αποτελεσματικότερα οι προβλεπόμενες από το πρόγραμμα σπουδών χορευτικές δεξιότητες.

Τέλος, κρίνεται αναγκαία και ιδιαίτερα σημαντική η κατασκευή ενός έγκυρου και αξιόπιστου οργάνου αξιολόγησης της χορευτικής επίδοσης, ως αναπόσπαστου τμήματος της εκπαιδευτικής διαδικασίας, στα ελληνικά δεδομένα, με εφαρμογή στον ελληνικό παραδοσιακό χορό. Το πρότυπο θα προκύψει από δεδομένα που θα συλλεχθούν από επιτόπια έρευνα με βάση την εθνογραφική μέθοδο και η επιλογή του δείγματος που θα αποτελέσει το πρότυπο θα γίνει με βάση την εντοπιότητα και την ηλικία. Ειδικότερα, η κατασκευή του οργάνου αξιολόγησης και η εφαρμογή του στον ελληνικό παραδοσιακό χορό θα στοχεύει στη χρηστική του σημασία ως προς τη συστηματική καταγραφή της χορευτικής επίδοσης και τη βαθμολόγησή της, σύμφωνα με προκαθορισμένα κριτήρια. Επιπρόσθετα, θα δίνει τη δυνατότητα σε δασκάλους και εκπαιδευτές χορού να αποκτήσουν μια σαφή εικόνα σχετικά με τις μαθησιακές δυνατότητες ή τους περιορισμούς των μαθητών τους. Κατά αυτό τον τρόπο, ευελπιστούμε ότι οι δάσκαλοι του ελληνικού παραδοσιακού χορού θα είναι σε θέση να διακρίνουν ποιες μέθοδοι είναι απαραίτητες για τη βελτίωση της διδασκαλίας και την ενδυνάμωση της μάθησης.

Σημασία για τη Φυσική Αγωγή

Είναι γεγονός ότι ο παραδοσιακός χορός εντάσσεται στα αναλυτικά προγράμματα της Α'/θμιας και Β'/θμιας Εκπαίδευσης στο πλαίσιο του μαθήματος της Φυσικής Αγωγής. Παρά ταύτα, τα συγγράμματα που αφορούν στη διδασκαλία του δεν παρέχουν πληροφορίες σχετικά με την αξιολόγηση των μαθητών ή την ανάπτυξη διαδικασιών έγκυρης καταγραφής και παρατήρησης των επιδόσεών τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι Καθηγητές Φυσικής Αγωγής να εφαρμόζουν, κατά περίπτωση, διαφορετικά κριτήρια αξιολόγησης, στηριζόμενοι στις προσωπικές τους εκτιμήσεις ή εμπειρίες. Η έρευνα αυτή παρέχει μία ολοκληρωμένη εικόνα σχετικά με τις προσπάθειες των ερευνητών στο διεθνή χώρο να σχεδιάσουν και να εφαρμόσουν λίστες κριτηρίων αξιολόγησης στο χορό, αναδεικνύοντας ταυτόχρονα την παντελή έλλειψη αντίστοιχων οργάνων αξιολόγησης της χορευτικής επίδοσης στην Ελλάδα. Με δεδομένο το γεγονός ότι ο παραδοσιακός χορός στο πλαίσιο της Φυσικής Αγωγής αντιμετωπίζεται εκτός των άλλων και ως είδος κινητικής ή καλλιτεχνικής δραστηριότητας (π.χ. θεατρικές παραστάσεις, μαθητικοί καλλιτεχνικοί αγώνες κ.ά.), κρίνεται απαραίτητη η οργάνωση ερευνητικών σχεδιασμών αυτού του είδους, που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην ενδυνάμωση της διδασκαλίας και την αντικειμενικότερη αξιολόγηση των μαθητών, προτείνοντας κοινά σημεία αναφοράς.

Σημασία για την Ποιότητα Ζωής

Αντιμετωπίζοντας το χορό ως είδος κινητικής δραστηριότητας, κρίνεται αναγκαία η εφαρμογή διαδικασιών αξιολόγησης της χορευτικής επίδοσης. Αυτό είναι απαραίτητο προκειμένου να εντοπιστούν και να διορθωθούν τα αδύνατα σημεία στις μεθόδους διδασκαλίας του χορού και ειδικότερα του ελληνικού παραδοσιακού, όπου απαιτείται μια σαφής και ξεκάθαρη εικόνα σχετικά με τις μαθησιακές δυνατότητες των μαθητών-χορευτών. Η παρούσα βιβλιογραφική έρευνα υποστηρίζει και τεκμηριώνει πως κάτι τέτοιο είναι εφικτό, μόνο μέσω της σύστασης οργάνου έγκυρης και αξιόπιστης αξιολόγησης της χορευτικής επίδοσης. Οργάνου που θα συμβάλλει στην αποτελεσματικότερη διδασκαλία, δημιουργώντας τις απαραίτητες προϋποθέσεις για τη βελτίωση της χορευτικής επίδοσης και κατά συνέπεια την επιβράβευση των μαθητών-χορευτών, παρακινώντας τους στη δια βίου συμμετοχή σε κινητικές ή καλλιτεχνικές δραστηριότητες, όπως είναι και ο ελληνικός παραδοσιακός χορός.

Βιβλιογραφία

- Adshead, J., Hodgens, P., Bringshaw, V., & Huxley, M. (2007). *Ανάλυση του χορού. Θεωρία & πράξη*. Επιμέλεια/Μετάφραση ελληνικής έκδοσης Β. Τυροβολά & Μ. Κουτσούμπα. Αθήνα: Ιατρικές εκδόσεις Πασχαλίδη.
- Alaska Department of Education & Early Development. (2008). *The Arts Framework: Content and performance standards for Alaska students*. Ανασύρθηκε στις 10/12/2008 από την ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.eed.state.ak.us/tls/Frameworks/arts/2table.htm>.
- ArtsConnection (1993). *Talent beyond words* (Report to the Jacob Javits gifted and talented students education program, United States Department of Education, #R206A30046). New York: Author.
- Bannon, F., & Sanderson, P. (2000). Experience every moment: aesthetically significant dance education. *Research in Dance Education*, 1(1), 9 - 26.
- Bartenieff, I., Hackney, P., True, J.B., Van Jile, J., & Wolz, C. (1984). The potential of movement analysis as a research tool: A preliminary analysis. *Dance Research Journal*, 16 (1), 3-26.
- Boggs, C, & Hackney, P. (1972). Styles in dance as seen through Effort/Shape. *Notes for a lecture - demonstration at Ohio State University Summer Dance Workshop*. New York: Effort/Shape Archive. Dance Notation Bureau.
- Bonbright, J. M., & Faber R. (Eds.). (2004). *Research priorities for dance education: A report to the nation*.
- Bethesda, MD: National Dance Education Organization.
- British Columbia Ministry of Education (1998). *Appendix D: Assessment and evaluation*. Ανασύρθηκε στις 30/11/2007 από την ηλεκτρονική διεύθυνση http://www.bced.gov.bc.ca/irp/dan11_12/apdint.htm.
- Carter, C.S. (2004). *Effects of formal dance training and education on student performance, perceived wellness, and self-concept in high school students*. Doctoral dissertation, University of Florida.
- Campell, L. (2005). The Musical significance of clarinetists' ancillary gestures: An exploration of the field. *Journal of New Music Research*, 34, 1.
- Chatfield, S. J. Byrnes, W.C. (1990). Correlational analysis of aesthetic competency, skill acquisition and physiologic capabilities of modern dancers. In *5th Hong Kong International Dance Conference Papers*, 79-100. Hong Kong: The Secretariat of the Hong Kong Academy for the Performing Arts.
- Daly, A. (1988). Movement analysis: Piecing together the puzzle. *TDR*, 32 (4), 40-52.
- Davis, A.M., & Schmais, C. (1967). An analysis of the style and composition of "Water Study". *CORD Dance research Annual*, 1, 105-113.
- Davis, M., & Andreasen, L. (1973). The potential of nonverbal communication research for research in dance. *CORD News*, 6 (1), 10-28.
- Davis, M. (1983). An introduction to the Davis Nonverbal Communication Analysis System (DaNCAS). *American Journal of Dance Therapy*, 6, 49-73.
- Davis, M. (1987). Steps to achieving observer agreement: The LIMS Reliability Project. *Movement Studies: Observer Agreement*, 2 7-19.
- Davis, M., & Hadiks, D. (1987). The Davis nonverbal states scales for psychotherapy research: Reliability of LMA- based coding. *Movement Studies: Observer Agreement*, 2, 29-34.
- Eisner, E. W. (1991) *The Enlightened Eye: qualitative inquiry and the enhancement of educational practice*. New York, Macmillan.
- Farnell, B. M. (1994). Ethno-graphics and the moving body. *Man, New Series*, 29 (4), 929-974.
- Fortin, S. & Seidentop, D. (1995). The interplay of knowledge and practice in dance teaching: What we can learn from a non-traditional dance teacher. *Dance Research Journal*, 27, (2), 3-15.
- Freire, I.M. (2001). In or out of step: The dif-

- ferent person in the world of dance. *Research in Dance Education*, 2 (1), 73 - 78.
- Φυσική Αγωγή Ε' & ΣΤ' Δημοτικού (2006). Βιβλίο Εκπαιδευτικού, ΟΕΔΒ, Αθήνα.
- Gellerman, J. (1978). The mayim pattern as an indicator of cultural attitudes in three American Hasidic communities. *CORD Dance research Annual*, IX, 111-114.
- Hämäläinen, S. (2002). Evaluation in choreographic pedagogy. *Research in Dance Education*, 3 (1), 35 - 45.
- Hanna . (1979). Movements toward understanding humans through the anthropological study of dance [and comments and reply]. *Current Anthropology*, 20 (2), 313-339.
- Hanna, J.L. (1999). *Partnering dance and education: Intelligent moves for changing times*. Champaign, IL: Human Kinetics.
- Hackney, P. (1968). The style and movement of Merce Cunningham: a pilot study. *Effort/Shape Certification Project*. Dance Notation Bureau.
- Hetz, A. (1999). Movement is Still at the Beginning. *Ballet/Tanz International: Special Edition, The Yearbook*, 110-113.
- Hill, E. (1981). *The Hill performance test of selected positional concepts*. Chicago: Stoelting.
- Jocić, D., Uzunović, S., & Kostić, R. (2004). Predicting the performance of the "Moravac" folk dance on the basis of motor abilities. *FACTA UNIVERSITATIS, Series: Physical Education and Sport*, 2 (1), 35 - 43.
- Kagan, E. (1978). Towards the analysis of a score. A comparative study of Three Epitaphs by Paul Taylor and Water Study by Doris Humphrey. *CORD Dance Research Annual*, 1, 75- 94.
- Kassing, G., & Mortensen, L., (1982). Critiquing student performance in ballet, *Dance Research Journal*, 14 (1/2), 43-46.
- Katić, R., Bonacin, D., & Blažević, S. (2000). Phylogenetically Conditioned Possibilities of the Realisation and of the Development of Complex Movements at the Age of 7 Years. *Collegium Antropologicum*, 25, (2), 573-583.
- Koch, S.C., Cruz, R.F., & Goodill, S.W. (2001). The Kestenbergh movement profile: Performance of novice raters. *American Journal of Dance Therapy*, 23, 2.
- Kostić, R., Jocić, D., & Uzunović, S. (1999). Relation of conative characteristics and success of performing dance structures. *FACTA UNIVERSITATIS, Series: Physical Education*, 1 (6), 15 - 23.
- Kostić, R., Zagorc, M., Uzunović, S. (2004). Prediction of success in sports dancing based on morphological characteristics and functional capabilities. *Facta Universitatis Palackiana Olomou- censis GIMNICA. Olomouc*, 34, (1), 59-64.
- Koutsouba, M. (2007). Structural analysis for Greek folk dance. A methodology. In Adrienne L. Kaeppeler and Elsie I. Dunin (eds.) *Dance Structures: Perspectives on the Analysis of Human Movement*, Budapest: European Folklore Institute, 253-276.
- Κουτσούμπα, Μ. (2005). *Σημειογραφία της χορευτικής κίνησης. Το πέρασμα από την προϊστορία στην ιστορία του χορού*. Αθήνα: Προπομπός.
- Koutsouba, M. (1998). Dance style as an indicator of regional identity: *Lemonia* dance of Lefkada versus *kontoula lemonia* dance of Epiros, Greece, In: Theresa Buckland and Georgiana Gore (editors), *Dance, Style, Youth Identities*, Proceedings of 19th Symposium of the International Council for Traditional Music Study Group on Ethnochoreology, Czech Republic, Straznice: Institute of Folk Culture - International Council for Traditional Music, 99-103.
- Krasnow, D. H., Chatfield, S.J., Barr, S., Jensen, J.L. & Dufek, J.S. (1997). Imagery and conditioning practices for dancers. *Dance Research Journal*, 29, 1, 43-64.
- Laban, R. (1988). *The mastery of movement*. Athenaum press Ltd, Gateshead, Tyne & Wear.
- Laban, R. (1975). *Modern educational dance*. MacDonal and Evans Limited, 3rd edition.
- Laban, R. (1960). *Mastery of movement*. 2nd ed. London: Macdonald & Evans.
- Lamb, W. (1979). *Body Code: The Meaning in Movement*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Landis, G. G. & Koch, R. L. (1977). The Measurement of Observer Agreement for Categorical Data. *Biometrics*, 33, (1), 159-174.
- Lomax, A., Barteneff, I., & Paulay, F. (1969). Choreometrics: a method for the study of cross-cultural pattern in film. *Sonderdruck aus Research Film*, 6, 515-517.
- Looney, M.A., & Heimerdinger, B.M. (1991). Validity and generalizability of social dance performance ratings. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 62, 399-405.
- McCoubrey, C. (1984). *Effort observation in movement research: An interobserver reliability study*. Master Thesis dissertation, Hahnemann University. Philadelphia, U.S.A.
- Metikoš, D., Prot, F., Hofman, E., Pintar, Ž., Oreb, G. (1989). *Mjerenje bazičnih motoričkih sposobnosti sportaša (The measuring of the basic motor abilities of athletes)*. Zagreb: The Faculty of Physical Education of the University of Zagreb.
- Miletić, U., Maleš, B., & Sekulić, B. (2000). Dance steps: Differentiating between more and less

- successful 7 year old girls. *FACTA UNIVERSITATIS, Series: Physical Education and Sport*, 1 (7), 49-55.
- Minton, S. & McGill, K. (1998). A Study of the relationships between teacher behaviors and student performance on a spatial kinesthetic awareness test. *Dance Research Journal*, 30 (2), 39-52.
- NAEP (1997). *Arts education consensus project*. National Assessment Governing Board U.S. Department of Education.
- National Dance Education Organization. (2005). *Standards for Learning and Teaching Dance in the Arts: Ages 5-18*.
- National Assessment of Educational Progress: Arts Education Consensus Project. (1994). *Arts education assessment framework*. Washington, DC: National Assessment Governing Board.
- New Zealand Ministry of Education. (2003). Ανασώθηκε στις 30/11/2007 από την ηλεκτρονική διεύθυνση:
www.nzqa.govt.nz/ncea/assessment/exemplar/index.html.
- Office for Standards in Education. (2002). *Inspecting dance 11-16 with guidance on self-evaluation*. Ανασώθηκε στις 30/11/2007 από την ηλεκτρονική διεύθυνση www.ofsted.gov.uk.
- Οικονομόπουλος, Γ., Τζέτζης, Γ., & Κιουμουρτζόγλου, Ε. (2006). Η Αξιολόγηση των Μαθητών στη Φυσική Αγωγή. *Αναζητήσεις στη Φυσική Αγωγή & τον Αθλητισμό*, 4 (2), 260 - 277.
- Oreck, B.A., Owen, S.V., & Baum, S.M. (2004). Validity, reliability and equity issues in an observational talent assessment process in the performing arts. *Journal for the Education of the Gifted*, 27 (2), 32-39.
- Oreck, B. (2007). To see and to share: Evaluating the dance experience in education. In L. Bresler (Ed.), *International Handbook of Research in Arts Education* (pp. 341-356). Dordrecht, The Netherlands: Springer.
- Pforisch, J. (1978). Labananalysis and dance style research: a historical survey and report of the 1976 Ohio State University research workshop. *CORD Dance Research Annual*, IX, 59-74.
- Phillips, D.A., Carlisle, C., Steffen, J. & Stroot, S. (1986). *The physical education teacher assessment instrument*. Greeley, Colorado: The University of Northern Colorado.
- Ramsden, P. (1973). *Top Team Planning: A Study of the Power of Individual Motivation in Management*. London: Associated Business Programmes
- Ross, B. L. (1976). Labananalysis of *Meeting - First Duet* by Sandra Neels. *Effort/Shape Certification Project*. Dance Notation Bureau.
- Σαβράμη, Κ. (2000). Ρυθμική αγωνιστική γυμναστική και αισθητική αξιολόγηση. Στο *Πολιτισμός και Τέχνη, Επτά δοκίμια για το χορό*. (σσ.168-192). Αθήνα: Προπομπός.
- Schmid, D.W. (2003). Authentic assessment in the arts: Empowering students and teachers. *Journal of Dance Education*, 3 (2), 65-73.
- Sheets-Johnstone, M. (1979). *The phenomenology of dance*. London: Dance Books. (2nd ed.)
- Slettum, B.S. (1998). *Validity and reliability of a folk dance performance checklist for children*. Unpublished Master Thesis, Northern Illinois University.
- Sossin, M. (1987). Reliability of the Kestenberg movement profile. *Movement Studies: Observer Agreement*, 2, 23-28.
- Stemler, S.E. (2004). A comparison of consensus, consistency, and measurement approaches to estimating interrater reliability. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 9(4). Ανασώθηκε στις 10/3/2008 από την ηλεκτρονική διεύθυνση
<http://PAREonline.net/getvn.asp?v=9&n=4>
- Stern, D. N. (1985). *The Interpersonal World of the Infant: A View from Psychoanalysis and Developmental Psychology*. New York: Basic Books.
- Thomas J.R., & Nelson, J.K. (2003). *Μέθοδοι έρευνας στη φυσική δραστηριότητα*, (Κ. Καρτερολιώτης, επιμέλεια έκδοσης). Αθήνα: Εκδόσεις Πασχαλίδη.
- Τυροβολά, Β. (1994). *Ο χορός 'Στα Τρία' στην Ελλάδα. Δομική-μορφολογική και τοπολογική προσέγγιση. Δημοσιευμένη διδακτορική διατριβή. Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Αθηνών*.
- Τυροβολά, Β. (2007). Επίμετρο. Στο Adshead J. (ed). *Dance analysis, theory and practice (ανάλυση του χορού, Θεωρία & πράξη)*. Επιμέλεια/μετάφραση ελληνικής έκδοσης Β. Τυροβολά & Μ. Κουτσούμπα. Αθήνα: Ιατρικές εκδόσεις Πασχαλίδη, 245-277.
- Τυροβολά, Β., Ταμπάκη, Α., & Κουτσούμπα, Μ. (2009). «Δημιουργικότητα και αυτοσχεδιασμός: Ελευθερία ή πειθαρχία; Η περίπτωση του αστικοποιημένου ζεϊμπέκικου χορού». *Άθληση και Κοινωνία*, Κομοτηνή: Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού, Δημοκρίτειου Πανεπιστήμιο Θράκης.
- Ulrich, D.A., Ulrich, B.D., & Branta, C.F. (1988). Developmental gross motor skill ratings: A generalizability analysis. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 59, 203-209.
- Uysal, V. S. (1999). *Movement analysis. A commentary bibliography*. IAED 501 Graduate Studio, Commentary Bibliography Series.
- Vlašić, J., Oreb, G., & Furjan-Mandić, G. (2007). Motor and morphological characteristics of female university students and the proficiency of performing folk dances. *Kinesiology*, 39 (1), 49-61.

Warburton, E.C. (2000). The dance on paper: The effect of notation-use on learning and development in dance. *Research in Dance Education* 1 (2), 193-213.

Williams, G.M. (1989). Dance education for young

children. A review of principles and practice. *Early Child Development and Care*, 47 (1), 177 - 203.

Winter, D.D.N. (1987). Field studies of Action Profile reliability. *Movement Studies: Observer Agreement*, 2, 21-22.

